

Жаби

Арістофан

Переклад Бориса Тена

ДІЙОВІ ОСОБИ

ДІОНІС, бог театру.

КСАНТІЙ, його слуга.

ГЕРАКЛ.

МРЕЦЬ.

ХАРОН,— перевізник до підземного світу.

Хор жаб.

Хор посвячених у містерії.

ЕАК, воротар у підземному світі.

Служниця Персефони, богині підземного світу.

Шинкарка перша.

Платана, шинкарка друга.

ЕВРІПІД, ЕСХІЛ, трагічні поети.

ПЛУТОН, бог підземного царства.

Дія відбувається спершу в Афінах, перед храмом

Геракла,

потім у підземному царстві мертвих.

ПРОЛОГ

*В глибині сцени храм Геракла. Діоніс, убраний у левину шкуру
поверх пурпурного хітона, з палицею в руці, і
Ксантій з вантажем за спиною, верхи на ослі,
проходять через оркестру.*

КСАНТІЙ

Чи не сказати, пане, жарта звичного,
Щоб глядачі, як завжди, посміялися?

ДІОНІС

Що хочеш, дalebі! Лиш не "Ой, важко як!",
Лише не це, — занадто наоскомило.

КСАНТІЙ

А інший жарт?

ДІОНІС

Не треба й "Як намучивсь я!"

КСАНТІЙ

То що ж тоді? Смішне щось?

ДІОНІС

Можеш сміливо!

Лиш одного не говори.

КСАНТІЙ

А саме що?

ДІОНІС

Що хтів до вітру б од цієї ноші ти.

КСАНТІЙ

І що такий я на собі тягар несучу,

10 Що, як його не зняти, стане сморідно?

ДІОНІС

Прошу, не треба, й так мене занудило.

КСАНТІЙ

Навіщо ж мав би ношу цю таскати я,

Коли не втнути жарта, як у Фрініха

Це водиться, чи в Лікія й Ампісія?

У них є завжди носії в комедіях.

ДІОНІС

Та ні, не треба! Бо коли в театрі я

На отакі дивлюся мудрі витівки,

То аж на рік старішим повертаюся.

КСАНТІЙ

О тричі нещаслива шиє змучена!

20 Хоч перервися, а пожартувати — зась!

ДІОНІС

Хіба ж це не зухвальство, не розбещеність?

Я — Діоніс, син глеків, і тружуся я,

Йду пішки, а йому дав верхи їхати,

Щоб він не натовився, щоб ваги не ніс.

КСАНТІЙ

Чи не несу ж я?

ДІОНІС

Ні, бо верхи їдеш ти.

КСАНТІЙ

Та я ж несу!

ДІОНІС

Це ж як так?

КСАНТІЙ

Аж згинаюся!

ДІОНІС

Хіба твою поклажу не осел везе?

КСАНТІЙ

Що на мені, те й сам несу я, свідок Зевс!

ДІОНІС

Та як несеш, як самого осел везе?

КСАНТІЙ

30 Не знаю як, та плечі — мов побито їх.

ДІОНІС

Якщо нема підмоги від осла тобі,

То краще злазь і на собі неси його.

Жартома б'ються.

КСАНТІЙ

О, чом не бивсь я, бідний, у морських боях!

На весь би голос в мене заволав би ти.

ДІОНІС

(зупиняється перед храмом Геракла)

Ну, злазь, плутяго! От уже й дістались ми

До тих дверей, де вперше нам належало

Спинитись. Хлопче, хлопче, відчиняй мерщій!

(Стукає в двері).

ГЕРАКЛ

(виходить з дверей)

Хто там у двері грюкає? Хто преться там,

Немов кентавр? Ну, говори, що трапилось?

ДІОНІС

(ховаючись за Ксантія, шепоче до нього)

40 Гей, слухай.

КСАНТІЙ

Що?

ДІОНІС

Ти не помітив?

КСАНТІЙ

Що таке?

ДІОНІС

Як він злякався.

КСАНТІЙ

їй-богу, збожеволів ти!

ГЕРАКЛ

(голосно регоче)

Деметра свідок — сміху я не стримаю!

Кусаю губи, а проте сміюся я.

ДІОНІС

Підходь, диваче! В нас до тебе справа є.

ГЕРАКЛ

Та як же регіт стримати, побачивши

Левину шкуру на шафранній підтичці!

Яке безглуздя! Ці котурни й палиця!

Куди прямуєш?

ДІОНІС

Морем плив з Клісфеном я.

ГЕРАКЛ

І воював?

ДІОНІС

Ми потопили ворогу

50 Дванадцять чи тринадцять кораблів його.

ГЕРАКЛ

Ви вдвох?

ДІОНІС

Феб — свідок.

КСАНТІЙ

(до себе)

Отоді й прокинувся я.

ДІОНІС

І от, коли на кораблі дочитував

Я "Андромеду", прямо в серце вдарило

Мені бажання, і яке, ти думаєш?

ГЕРАКЛ

Велике?

ДІОНІС

Ні, маленьке, як Молон отой.

ГЕРАКЛ

До жінки?

ДІОНІС

Ні.

ГЕРАКЛ

До хлопчика?

ДІОНІС

Та зовсім ні!

ГЕРАКЛ

До чоловіка?

ДІОНІС

(з жахом)

Що ти!

ГЕРАКЛ

Спав з Клісфеном ти?

ДІОНІС

Не смійся, брате, бо мені невесело, —
Жаданням нездоланим я катуюся.

ГЕРАКЛ

60 Яким, братуню?

ДІОНІС

Та несила й висловить.
А може, якось поясню на прикладі.
Хіть почував до каші ти бобової?

ГЕРАКЛ

До каші? Чом ні, сто разів траплялося.

ДІОНІС

Сказав я ясно, чи іще з'ясовувать?

ГЕРАКЛ

Та ні, про кашу годі, — зрозуміло все.

ДІОНІС

Такою ж я до Евріпіда пристрастю
Терзаюсь тяжко.

ГЕРАКЛ

Як це, до небіжчика?

ДІОНІС

Мене ніхто із смертних не затримає, —
По нього йду.

ГЕРАКЛ

Хоч і в глибінь Ладову?

ДІОНІС

70 І глибше, якщо буде треба, — свідок Зевс!

ГЕРАКЛ

Пощо?

ДІОНІС

Знайти поета хочу справжнього.

Одних нема, а хто живий — погані всі.

ГЕРАКЛ

А Іофонт хіба умер?

ДІОНІС

Мабуть, один

І залишився з кращих він, та й то — хто зна!

Адже я й сам у цьому ще невпевнений.

ГЕРАКЛ

Якщо на те, чи не Софокла б вивести

Відтіль раніш? За Евріпіда кращий він.

ДІОНІС

А я на Іофонта хтів би плянути, —

Що сам створити може без Софокла він?

80 До того ж цей проноза Евріпід, мабуть,

Втекти сюди зі мною й так спроможеться.

А той — був лагідний, і там він лагідний.

ГЕРАКЛ

А Агафон?

ДІОНІС

Де він? Пішов, покинув нас,

Поет чудовий, втрата друзям болісна.

ГЕРАКЛ

Та де ж він?

ДІОНІС

На бенкеті щасливенському.

ГЕРАКЛ

А де Ксенокл?

ДІОНІС

А хай він згине, свідок Зевс!

ГЕРАКЛ

Піфангел де?

КСАНТІЙ

(про себе)

Про мене ж ні словечка він,

Хоч і натер я плечі он як боляче!

ГЕРАКЛ

Чи хлопчиків нема в нас, що трагедії

90 Готують тисячами, язикатіші

За Евріпіда аж на цілу стадію?

ДІОНІС

Це все лиш пустоцвіти, лиш базікала,

Хор ластівок, в мистецтві партачі лише,
Що зникнуть всі після вистави першої,
Разом лиш намочивши на трагедію.
Хоч як шукай, нема поета справжнього,
Який заговорив би повним голосом.

ГЕРАКЛ

Як повним?

ДІОНІС

Так, щоб гомонів відважно він
Щось отаке нечувано промовисте:
100 "Ефір — домівка Зевса", "часу крок важкий".
"Не хтів святині розум присягатися,
Поклявсь облудно сам язик, без розуму".

ГЕРАКЛ

Тобі це до вподоби?

ДІОНІС

Аж не тямлюся!

ГЕРАКЛ

Та це одно блазенство, сам ти згодишся!

ДІОНІС

Не влязь в мій розум, свій-бо дім у тебе є.

ГЕРАКЛ

Це так погано, що вже далі й нікуди!

ДІОНІС

Вчи їсти нас!

КСАНТІЙ

(до себе)

Про мене ж ні словечка він.

ДІОНІС

То от для чого в цій чудній одежі я

Прийшов, за тебе вбраний, щоб назвав мені

110 Своїх ти друзів, на усякий випадок,

Яких стрічав ти, як ходив до Кербера.

Всіх пригадай, назви й пекарні, пристані.

Шляхи, криниці, роздоріжжя, селища,

Міста, харчевні, бардачки і заїзди,

Де менш блощиць.

КСАНТІЙ

(до себе)

Про мене ж ні словечка він!

ГЕРАКЛ

І ти, нещасний, зважився іти туди?

ДІОНІС

Ти не переч, а краще розкажи мені,

Яким шляхом найближче до Аща йти,

Щоб не гарячий надто й не холодний був.

ГЕРАКЛ

120 Який же, справді, показати шлях тобі?

Один ось від мотузки та ослінчика —

Повіситись.

ДІОНІС

Кинь, надто він задушливий.

ГЕРАКЛ

Є й інша путь, коротка і вторована —

Крізь ступу.

ДІОНІС

На цикуту натякаєш ти?

ГЕРАКЛ

Авжеж.

ДІОНІС

Холодна, зимна путь, засніжена, —

Тут можна і гомілки відморозити.

ГЕРАКЛ

Путь скору і стримливу покажуть тобі?

ДІОНІС

Так, задля Зевса, з мене ж не швидкий ходок.

ГЕРАКЛ

Доплентайся до Кераміка...

ДІОНІС

А далі що?

ГЕРАКЛ

130 Та й на високу башту вийди...

ДІОНІС

Й що зробить?

ГЕРАКЛ

Відтіль дивись на перегони факелів, —

Коли ж довкола залунають вигуки:

"Пускай!", тоді пускайся й сам.

ДІОНІС

Куди?

ГЕРАКЛ

Униз.

ДІОНІС

Це ж так і мозок можна розтрусити весь.

Ні, шлях цей не для мене.

ГЕРАКЛ

А який же ще?

ДІОНІС

Яким ти сам спускався.

ГЕРАКЛ

О, це довга путь!

Ти спершу вийдеш на велике озеро

Бездонне.

ДІОНІС

Як я далі переправлюся?

ГЕРАКЛ

За два оболи в невеличкім човнику

140 Старий весляр на той бік повезе тебе.

ДІОНІС

Ого!

Велику силу мають ті оболи скрізь.

Відкіль вони взялись там?

ГЕРАКЛ

Ще Тесей привіз.

Гадюк і звірів безліч ти побачиш там

Жахливих.

ДІОНІС

Не залякуй, не страхай мене!

Ти цим мене не спиниш!

ГЕРАКЛ

Непролазна там

Грязюка далі й сморід, в ній покійники, —

Хто чужоземця скривдив подорожнього,

Чи, з хлопчиком поспавши, не платив йому,

Чи руку зняв на матір, батьку в зуби дав,

150 Чи клятвою поклявся неправдивою...

ДІОНІС

І тих, богами свідчуся, туди ж пора,

Хто співанки вивчає у Кінесія

Або тиради списує у Морсіма.

ГЕРАКЛ

А далі — флейт повіють ніжні подуви,
І дивне сяйво, мов земне, побачиш ти,
І миртові гаї, і юрми радісні —
Мужчин і женщин, і почувеш оплески...

ДІОНІС

А хто ж вони?

ГЕРАКЛ

Посвячені в містерії.

КСАНТІЙ

(до себе)

Я ж, далебі, осел при тих містеріях.

160 Ні, ноші я цієї більш не втримаю.

(Скидає ношу на землю).

ГЕРАКЛ

Вони усе, що треба, пояснять тобі.

Близенько понад їхніми оселями

Дорога йде аж до дверей Плутонових.

Ну, то щасливо, брате!

ДІОНІС

І тебе хай Зевс

Боронить.

(До Ксантія).

Ну, бери-но знову кладь свою.

КСАНТІЙ

Та я ж і знять її не встиг!

ДІОНІС

Жвавіше, ну!

КСАНТІЙ

Ой ні, благаю! Краще б ти найняв кого

З мерців, що оцією йдуть дорогою.

ДІОНІС

А як не стрінем?

КСАНТІЙ

Я нестиму.

ДІОНІС

Ну, гаразд!

На оркестрі проходить похоронна процесія.

170 Ну, от якраз і винесли покійника.

(До померлого).

Гей ти, до тебе мовлю я, небіжчику!

Не візьмеш, чоловіче, кладь в Аїд нести?

МРЕЦЬ

(підводячись)

Важка вона?

ДІОНІС

Дивись.

МРЕЦЬ

Даси дві драхми й квіт?

Діоніс

А менше ні?

МРЕЦЬ

(знову лягаючи, до свого проводу)

Гей ви, мерщій несіть мене!

ДІОНІС

Стривай, чудний, все ж, може, домоворимось!

МРЕЦЬ

Дві драхми не даси — й не розмовлятиму..

ДІОНІС

Скинь три оболи.

МРЕЦЬ

(обурено)

Краще знову житиму.

Покійника несуть далі.

КСАНТІЙ

От клятий перебендя! Щоб не каявся ж!

Я понесу!

ДІОНІС

Хороший, чесний хлопець ти!

180 Ходім до перевозу.

На оркестру виїжджає човен Харона.

ХАРОН

Гоп, причалюймо!

КСАНТІЙ

А це що?

ДІОНІС

Це? Клянуся Зевсом, озеро,

Те, що казав він. Ось і човен бачу я.

КСАНТІЙ

А он, клянуся Посейдоном, сам Харон.

ДІОНІС

Привіт, Харон! Привіт, Харон! Привіт, Харон!

ХАРОН

(підпливши на своєму човні)

Кому в місця спочинку від усіх турбот?

Кому в долину Лети, до Ослиних шкур,

Чи на Тенар, до вороння, до Кербера?

ДІОНІС

Мені.

ХАРОН

Заходь же швидше!

ДІОНІС

Де причалимо?

Близь вороння?

ХАРОН

Лиш задля тебе, свідок Зевс!

190 Заходь.

ДІОНІС

(до Ксантія)

Гей, хлопче!

ХАРОН

Не візьму раба везти,

Якщо не бивсь за власну шкуру в морі він.

КСАНТІЙ

Зевс бачить, був тоді слабий на очі я.

ХАРОН

То обіжиш тепер навколо озера?

КСАНТІЙ

Де дождать вас?

ХАРОН

При Скорботнім камені,

На пристані.

ДІОНІС

Збагнув ти?

КСАНТІЙ

Та усе збагнув.

Що стрів я, бідний, тільки з дому вийшовши!

(Біжить навколо орхестри).

ХАРОН

(До Діоніса)

Сідай на весла.

(До глядачів).

Хто ще іде, йдіть мерщій!

(До Діоніса).

Гей, що ти робиш?

ДІОНІС

Що роблю? Не інше що,

На весла сів, як сам же ти й казав мені.

ХАРОН

200 То сядь-но далі, череваню!

ДІОНІС

Ну, уже?

ХАРОН

Та руки простягни й тримай.

ДІОНІС

І це — уже.

ХАРОН

Та не базікай, а упрись ногами в дно

Й гребти щосили.

ДІОНІС

Чи здолаю ж я гребти

З незвички, ані моря ще не знаючи,

Ні Саламіна?

ХАРОН

Легко це! Почни лише,
І чарівну почувеш пісню ти.

ДІОНІС

Чию?

ХАРОН

Жаб-лебедів. Чудово!

ДІОНІС

Дай же знак мені.

ХАРОН

О-го-гоп! О-го-гоп!

*Харонів човен вирушає. Діоніс гребе в такт
жабиного співу.*

Хор жаб

Брекекекекс, коакс, коакс!

210 Брекекекекс, коакс, коакс!

Джерел і багн діти ми,

Мов луни флейт, гімнів клич,

Почнімо в лад пісню свою дзвонисту.

Коакс, коакс!

її Діонісу ми,

Державцю Нісійському,

В болотах співали

В дні, коли п'яно і шумно,

Глеків справляючи свято,

220 Йде люду юрба до священного гаю.

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

А я собі намуляв зад,

Ой, як болить — коакс, коакс!

Та вам, як видно, байдуже!

Жаби

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Та пропадіть ви з тим "коакс"!

Самі ви лиш одне коакс!

Жаби

А хоч би й так, дозола ти!

Полюбляють наші співи й музи лірозвучні,

230 Й козлоногий Пан, що на сопілці виграває,

Радий нам і Аполлон з кіфарою своєю, —

Тож для неї у болоті ми плекаємо

Дзвінколунні комиші.

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Я ж водянки понатирив,

І геть зопрів у мене зад,

Лише нагнусь — і заgrimить!

Жаби

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Та годі вам, краківки!

240 Замоукніть!

Жаби

Ще гучніше

Заспіваймо, як бувало

В сьайві сонячної днини

Серед рясту ми плигали

І раділи дзвінколунням

Переливчастої пісні;

Як від Зевсової зливи

Ми в глибінь ховались водну

І своїм танком грайливим

Бульки з бризками пускали.

250 Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Брекекекекс, коакс, коакс!

Це і я в вас перейняв.

Жаби

Дуже прикро це нам чути.

ДІОНІС

А мені ще гірш — на веслах

Від натуги лусну я.

Жаби

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Стрекочіть — мені байдуже.

Жаби

От і будемо кричати

Цілий день ми без угаву,

260 Поки вистачить горлянок!

Брекекекекс, коакс, коакс!

ДІОНІС

Брекекекекс, коакс, коакс!

Не переквакать вам мене.

Жаби

Ну й нас не подолаєш ти!

ДІОНІС

Овва! Як треба, то горлати

І я тут буду цілий день,

Аж поки не здолаю ваше квакання.

Брекекекекс, коакс, коакс!

Ну, от і вгамував я ваше квакання!

ХАРОН

270 Стривай, стривай, час веслувать до берега.

Плати й виходь.

ДІОНІС

Ось два оболы, на, візьми!

Гей, Ксантій! Де ти, Ксантій? Ксантій, де ти? Гей!

КСАНТІЙ

(здаля)

Агов!

ДІОНІС

Іди сюди!

КСАНТІЙ

Привіт господарю!

ДІОНІС

Ну, що ти бачив?

КСАНТІЙ

Тільки бруд і темряву.

ДІОНІС

А ти не бачив там клятвopорушників

І батьковбивць, як говорив Геракл?

КСАНТІЙ

А ти?

ДІОНІС

(показуючи на глядачів)

Я й зараз бачу, Посейдоном свідчуся!

Ну, що ж тепер робити?

КСАНТІЙ

Краще далі йти.

Ми ж зараз там, де звірі дикі водяться,

280 Як говорив він...

ДІОНІС

Буде ще він плакати!

Це лиш мене лякавши, похвалявся він, —

Мою відвагу знаючи, завидував.

Хвальків таких немає, як Геракл отой!

А я волів би з ким жахливим стрітися,

Щоб подвиг, гідний подорожі, справдити.

КСАНТІЙ

Якийсь я гомін чую, Зевсом свідчуся!

ДІОНІС

(злякано)

Де, де?

КСАНТІЙ

Здається, ззаду.

ДІОНІС

Ну, то ззаду йди!

КСАНТІЙ

Ні, спереду, здається.

ДІОНІС

Ну, то йди вперед!

КСАНТІЙ

(приглядається)

Зевс свідок, звіра бачу величезного!

ДІОНІС

Який він?

КСАНТІЙ

Дивовижний! Він міняється, —

290 То бик, то мул, а то немовби жінкою

Став чарівною.

ДІОНІС

(зрадівши)

Де вона? На неї йду.

КСАНТІЙ

Це вже не жінка, стала вже собакою!

ДІОНІС

(з жахом)

То це Емпуса!

КСАНТІЙ

Все обличчя полум'ям

Горить на ній.

ДІОНІС

Нога у неї мідяна?

КСАНТІЙ

Одна, а друга — з гною, Посейдоном я

Клянусь!

ДІОНІС

Куди ж тікати?

КСАНТІЙ

А мені куди?

ДІОНІС

(біжить через оркестру до крісла Діонісового жерця)

Рятуй, мій жрець, і ми з тобою вип'ємо!

КСАНТІЙ

ГЕРАКЛе-владче, ми пропали!

ДІОНІС

Ой, не клич,

Не зви мене цим, чоловіче, іменем!

КСАНТІЙ

300 Ну, Діонісе!

ДІОНІС

Це ще гірше, й так не зви!

КСАНТІЙ

Ну, йди вперед! Сюди, сюди, господарю!

ДІОНІС

А що?

КСАНТІЙ

Сміліше! Все на добре вийшло нам,

І можемо, як Гегелох, сказати ми:

"Знов бачу в хвилях після бурі... ласицю!"

Емпуса зникла.

ДІОНІС

Побожися!

КСАНТІЙ

Свідок Зевс!

ДІОНІС

І ще раз!

КСАНТІЙ

Свідчусь Зевсом!

ДІОНІС

Ще раз!

КСАНТІЙ

Свідок Зевс!

ДІОНІС

Ой, як я, бідний, зблід, її побачивши!

КСАНТІЙ

А плащ твій з переляку зовсім порудів!

ДІОНІС

Ой, відкіля нам стільки лиха випало!

310 Кого з богів винить в моїй загибелі?

"Ефір — домівку Зевса", "часу крок важкий"?

КСАНТІЙ

Агов!

ДІОНІС

Ну, що там?

КСАНТІЙ

Ти не чув хіба?

ДІОНІС

Та що?

КСАНТІЙ

Десь флейти грають.

ДІОНІС

Справді! Ще й повіяло

Так таємниче смольним духом факелів.

Сховаймося і потайки послухаймо!

Хор м і с т і в

(за сценою)

Іакх, о Іакх!

Іакх, о Іакх!

КСАНТІЙ

Це так і є, господарю. Співають десь

Посвячені, що говорив Геракл про них, —

320 Іакха, наче Діагор, оспівують.

ДІОНІС

Оце й мені здається. Та найкраще нам

Постоять тихо, й ми про все дізнаємось.

Відходять убік і ховаються.

ПАРОД

На оркестру входить хор з двадцяти чотирьох
місті в, у білих одіннях і з факелами в руках.

Перша половина хору

ОДА І

О Іакх,

Дорогий трон в вишині ти посідаєш!

Іакх,

О Іакх!

Йди до нас, на левади, оболоні,

А також сам поведи нас!

Хай гілля мирт рясноцвітних

330 Твій красять лоб кучерявий.

Тупотй в лад, вибивай такт хороводу,

Що в грайливому русі

Пориває й полонить,

Вабить в ігри чаровійні,

У забави — святобливі,

Співом містів і танками.

Хор танцює з факелами в руках.

КСАНТІЙ

Деметри дочко славна і шановна!

Але й принадно ж пахне поросятина!

ДІОНІС

Сиди вже нишком, то й ковбаску матимеш!

Друга половина хору

АНТОДА I

340 Хай горить смолоскип твій,

Потрясай ним пломенисто!

Іакх,

О Іакх!

Свят нічних ясна зоре світлодайна!

У вогнях вже оболонь вся,

Вже й старі йдуть танцювати

І турбот сум забувають,

Тягарі літ і журби гніт відігнавши

У служінні священнім.

350 Піднімай же факел свій

І, щасливий, за собою

Поведи нас — хороводом

На ясний цвіт, луговий цвіт!

Хор танцює ще буйніше.

Провідця першої половини

хору

Збережімо ж мовчання побожно! Нехай

не вступає до нашого кола,

Хто високої мови цієї не чув,

не очистився в серці і в мислях,

Таємниць благородних од муз не навчивсь

і цурається їх хороводів,
Бикоядця Кратіна вакхічних буянь
оцінить по заслугі не вміє,
А з блазенських втішається жартів пустих,
хоч надмірні вони й недоречні,
Не гамує зловредного розбрату й чвар
і не зичить добра громадянам,
360 Тільки звади кує й ворожнечу міцнить
задля власного зиску й користі;
Хто, правуючи в місті в дні бурних негод,
хабарів вимагає й дарунків,
Корабель чи фортецю віддав ворогам,
чи товар заборонений возить
Із Егіни, як Форікіон-лиходій,
що на митниці брав двадцятину,
Сам же снасть корабельну, і линви, й смолу
в Епідавр посилав потаємно,
Хто срібло в чужину позичать умовляв
на будову ворожого флоту,
Хто в божницю Гекати ходив одливать
ще й побожну наспівував пісню,
Хто на зборах промовисто хліба шматок
вимагає в поетів одгризти,
Як в комедії висміють трохи його

на старинних святах Діоніса,
їм усім я велю, ще й удруге велю,
ще й утрете усім я велю їм —
370 Відступіться від нашого кола! А ви —
опівнічних пісень починайте,
Хороводи і танці веселі ведіть,
як належить на святі врочистім!
Перша половина хору

ОДА II

Ходім тепер сміливо
на луки й оболоні,
Топчімо трави й квіти!
Жартуйте всі,
Гуляйте, веселіться,
Напостували досить!
Друга половина хору

АНТОДА II

Піснями і танками
Богиню-рятівницю
Вславляймо урочисто!
380 Наш край вона
навік обороняє
На злість Форікіону!
Обидва хори танцюють.

Провідця другої половини

хору

А тепер іще іншої пісні заводь,

ряснощедру царицю Деметру,

Що плодами землі обдаровує нас,
у піснях божественних прославте!

Перша половина хору

ОДА III

Деметро, таїн пресвятих

Владичице, прийди до нас,

Свій хоровод охороняй,

Щоб без турбот ми цілий день

Гуляли й веселились!

Друга половина хору

АНТОДА III

Удосталь жартів нам дозволю

390 І вдосталь поважніших слів,

Щоб, нагулявшись досхочу,

Як в свято личить, ми могли

Здобуть вінки звитяги!

Обидва хори танцюють.

Провідця хору містів

Анумо!

І бога юного сюди співом закликайте!

Нехай радіє з нами він у танку веселім!

Перша половина хору

Іакх преславний, святкувань веселих

Найбільша радосте, у храм богині

Нас проведи!

400 І покажи, як легко ти

Проходиш путь далеку!

Іакх, о танколюбче, проведи мене!

Друга половина хору

Заради простоти й заради жарту

Узвся ти в сандалії подерті,

В лахміття вбравсь,

Щоб безоглядно ми могли

Гуляти й веселитись!

Іакх, о танколюбче, проведи мене!

Обидві частини хору

Я на дівча гарненьке оглянувся,

410 Що в танцях поряд весело стрибало,

Коли дивлюсь —

А в неї перса крізь хітон

Роздертий виглядають.

Іакх, о танколюбче, проведи мене!

КСАНТІЙ

Де всі — і я там, і мені ж бо хочеться

Гуляти й веселитись.

ДІОНІС

І мені також!

Обидва пристають до хору.

Провідця першої половини
хору

Як хоче, пожартуймо гуртом із Архедема!

Сім років мавши, ще не знав він родичів,

А нині порядкує

420 Там, наверху, між мертвих,

І перший став у злиднів і безпутників.

Провідця другої половини
хору

Я чую, як в могилі

Клісфенів син волосся

Вищипує іззаду, щоки дряпає,

Колотиться, зігнувшись,

І зойкає, й коханця

Себіна кличе з дема Анафлістського.

Провідця хору містів

А Каллій Гіппоблудів,

В левину вбраний шкуру,

430 Морські бої вже розпочав із дівкою.

ДІОНІС

(виходить наперед)

Ви б не могли сказати,

Де тут ПЛУТОН домує?

З країв далеких щойно ми прийшли сюди.

Провідця хору містів

Не йди нікуди далі

І вдруге не запитуй,

А знай — стоїш при дверях ти ПЛУТОНових.

ДІОНІС

(до Ксантія)

Бери вантаж, хлопчино!

КСАНТІЙ

А це вже що за штука?

Повзуть дрібненькі з вантажа корінф'яни.

Провідця хору містів

440 Рушайте

В уквітчаний богині гай,

В її священне коло,

І свято, любе всім богам,

Радісно святкуйте!

Жінки й дівчата в хороводах

Хай ідуть зі мною

У сядві факелів всю ніч славити богиню!

ОДА IV

Перша половина хору
Ходім на луки росяні,
Де рожі розцвіли,
430 За стародавнім звичаєм
Почнімо хоровод, —
Із Мойрами прихильними
Радіймо щиро й ми!

АНТОДА ІV

Друга половина хору
Для нас лиш сяє сонечко,
І світлий день — для нас!
Одні лиш ми, посвячені,
Побожну знаєм путь, —
Привітні і з чужинцями,
І з нашими людьми.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

Діоніс і Ксантії підходять до брами Плутонового
палацу.

ДІОНІС

(до Ксантія)

460 Ну, як же бути? Як у двері стукати?
Як між мерцями стукати заведено?

КСАНТІЙ

А ти не думай довго, а дверима двинь, —

Ти ж мов Геракл — і мужністю, й потужністю.

ДІОНІС

(стукає)

Гей, хлопче!

ЕАК за дверима:

Хто там стукав?

ДІОНІС

Я, силач Геракл.

ЕАК

(ввійшов)

Ах ти, нахабо, погань, ти, безстиднику!

Мерзота, мерзосвітник, наймерзенніший!

Це ж ти у нас собаку викрав, Кербера, —

Схопив, душив, набив і поволік кудись!

А я ж його стеріг так! Ну, стривай тепер!

470 Тож неблаганні чорні скелі Стіксові

І Ахеронта бескиди скривавлені

Тебе не пустять. Люті пси Кокітові

І сто голів Єхидни шматуватимуть

Твою утробу і легені начисто

Тартеська з'їсть мурена. А нирки твої

З кишками у залитім кров'ю череві

Тітраські пожеруть Горгони з жадністю.

По них швидкими побіжу я кроками.

(Зникає).

КСАНТІЙ

(до Діоніса)

Ти що там?

ДІОНІС

Обкалявся! Призывай богів!

КСАНТІЙ

480 Чи не смішний страхополох! Вставай мерщій,

Щоб хто сторонній не побачив.

ДІОНІС

Сил нема!

До серця мокру губку приклади мені.

КСАНТІЙ

Візьми ось.

ДІОНІС

Де ж вона?

КСАНТІЙ

О золоті боги!

Та де ж у тебе серце?

ДІОНІС

Із перестрашу,

Мабуть, на дні у животі сховалося.

КСАНТІЙ

З богів і смертних боягуз останній ти!

ДІОНІС

Я? Боягуз? Та попросив же губки я?

Чи інший хто б насмілився!

КСАНТІЙ

Та де йому!

ДІОНІС

Та боягуз лежав би й досі нюхав би,

490 А я ж устав, та ще, крім того, й витерся.

КСАНТІЙ

От мужність, Посейдон!

ДІОНІС

Аякже, свідок Зевс!

Хіба ти не злякався грому слів його

І тих загроз?

КСАНТІЙ

І не подумав, свідок Зевс!

ДІОНІС

То йди вперед, якщо такий відважний ти,

їв мене обернись — візьми цю палицю

Й левину шкуру, як такий безстрашний ти,

А я, на зміну, буду носієм твоїм.

Міняються вбранням.

КСАНТІЙ

А що ж, давай! Чому ж би й не послухати.

Ну, подивися на Геракло-Ксантія, —
500 ци схожий він на тебе і відвагою?

ДІОНІС

Зевс бачить, справжній ти з Меліти шибеник!

Іди вперед, я з вантажем управлюся.

З дверей ПЛУТОНової оселі виходить служниця

Пер се фони.

Служниця

(до Ксантія, вважаючи його за Геракла)

Пришов, Геракле, любий? Ну, заходь сюди!

Богиня як про твій прихід дізналася,

То замісила тісто, два-три горщики

Бобів зварила, ще й бика засмажила,

Спекла коржі і пироги. Заходь мерщій!

КСАНТІЙ

От дякую, красуне!

Служниця

Фебом свідчуся,

Не підеш ти голодний. Вже й пташатина,

510 І ласощі всілякі наготовані,

І найсолодші вина поналивано.

Ходім зі мною!

КСАНТІЙ

(впевнено)

Зараз.

Служниця

Ще й хизується!

Та не пуцу тебе я. Є для тебе там

Флейтистка молоденька й танцівниці дві

Чи три.

КСАНТІЙ

Та що ти кажеш? Танцівниці є?

Служниця

Гарнесенькі і щойно попідбриті.

Заходь же швидше, — кухар рибу в'ялену

Вже зняв з копильні, і на стіл накрито вже.

КСАНТІЙ

Ну, то спочатку ти до танцівниць піди,

520 І скажеш їм, що зараз же і я прийду.

Служниця

(виходить)

Ну, хлопче, йди за мною з вантажем своїм.

ДІОНІС

Та постривай! Невже всерйоз приймаєш ти,

Що жартома я за Геракла вбрав тебе?

Не строй із себе дурника, мій Ксантію,

А знов бери на плечі і неси вантаж!

КСАНТІЙ

Та що це справді? Відібрати хочеш ти,

Що сам же й дав?

ДІОНІС

Не хочу, а беру вже.

Скидай вбрання!

КСАНТІЙ

(до глядачів)

До вас я, — будьте свідками! —

І до богів звертаюсь.

ДІОНІС

До яких богів?

530 Та це ж безглуздо й смішно сподіватися,

Щоб раб і смертний та й Алкмени сином став!

КСАНТІЙ

Ну, добре, забирай вже. Тільки матимеш

Ти ще в мені потребу, як призволить бог!

Міняються вбранням.

ОДА

Перша половина хору

Видно, спритний чоловік це,

і досвідчений, розумний,

І в бувальцях побував.

Певна річ, крутиться ловко,

Щоб сухим з води вилазить,

краще, ніж стоять незмінно
Істуканом розписним.
Вміти всюди обернутись,
540 Примоститись вигідніш, —
це такої знак людини,
Як відомий Ферамен!

ДІОНІС

Ну, а це було б не смішно,
якби Ксантій, раб, розлігшись
На мілетських килимах,
цілував би танцівницю,
Ще й посудини просив би!
Я ж на це дивився б мовчки
та хапався за стручок!
Ну, а він, до всього здатний,
кулаком би розмахнувсь

І ряди зубів передніх
Зразу б висадив мені!
ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Вбігає перша шинкарка.

Перша шинкарка

Сюди, Платано, швидше! Тут мерзотник той,

550 Що вдерсь недавно до харчевні нашої

І з'їв шістнадцять хлібів!

Платана

(друга шинкарка)

Свідок Зевс, це він,

Це він і є!

КСАНТІЙ

(до себе)

Комусь погано прийдеться!

Перша шинкарка

Та двадцять порцій м'яса з'їв вареного

По півобола!

КСАНТІЙ

Ой, перепаде комусь!

Перша шинкарка

Ще й часнику без ліку!

ДІОНІС

Жінко, брешеш ти!

Не знать, що мелеш!

Перша шинкарка

Дунав, як у чоботи

Високі взувсь, то годі вже й пізнати тебе!

Та ба! Про солонину не згадала я!

Платана

Ще й свіжий сир, клянуся Зевсом, був!

560 Він з кошиками разом поковтав його!

Перша шинкарка

Коли ж від нього грошей зажадала я, —

Як визвіриться він та як заграмає!

КСАНТІЙ

Так, це його рук діло, — він усе такий!

Перша шинкарка

Меч вихопив, — ну, зовсім збожеволів він!

Платана

О боги, от нещастя!

Перша шинкарка

З переляку ми

Аж на саме горище заховалися.

Платана

А він утік з мішками і матрацами.

КСАНТІЙ

І це його рук діло.

Перша шинкарка

(до Платани)

Що ж робити нам?

Іди поклич Клеона, оборонця нашого.

Платана

(до першої шинкарки)

570 д ти як стрінеш, то кликни Гіпербола!

От ми його намнемо!

Перша шинкарка

(до Діоніса)

Пелько проклята!

О, залюбки я потрощила б каменем

Ті ікла, що пожерли все добро моє!

КСАНТІЙ

А я тебе в провалля з кручі скинув би.

Платана

А я б серпом ту глотку перерізала,

Яка все м'ясо й потрухи поглинула.

Перша шинкарка

Піду я по Клеона, ще сьогодні він

Все витрусить у тебе й відбере назад!

Обидві вибігають.

ДІОНІС

Щоб я пропав, як не люблю я Ксантія!

КСАНТІЙ

580 Е, знаю, знаю! Краще кинь ті хитрощі!

Не буду я Гераклом!

ДІОНІС

Любий Ксантію,

Не зарікайся!

КСАНТІЙ

Як же можна стать мені

Алкмени сином — адже раб і смертний я?

ДІОНІС

Та бачу, бачу — сердишся, і є чого!

Хоч бий мене, не буду я перечити.

Якщо ж я й далі одіж одбиратиму,

Хай з коренем і сам я, й жінка, й дітоньки,

І гнилоокий Архедем — загинемо!

КСАНТІЙ

Ну, якщо так, я згоден, — вірю клятві я!

Знову переодягаються.

АНТОДА

Друга половина хору

590 От і знову ти вдягнувся

в те вбрання, що мав раніше!

Отже, справа вже твоя —

помолодшать, стати гордим

І сердито поглядати,

пам'ятаючи, що знову

Вигляд бога ти прийняв!

А як будеш боягузом

Чи якусь дурницю втнеш,

знов на плечі доведеться

Весь вантаж тобі узять.

КСАНТІЙ

Радите не зле ви, друзі,
Тільки й сам я потрапляю
над усім помірковать!
Пощастить йому хоч трохи —
600 Знаю добре, знов у мене
схоче все він одібрати.
Та держатимусь і я:
буду мужній, і відважний,
І жалкий, мов кропива.
Та й пора вже, — шум і гомін
За дверима чую я!

ЕПІСОДИЙ ТРЕТІЙ

ЕАК

(вбігає з трьома вартовими)
В'яжіть-бо швидше злодія собачого!
На суд його!

ДІОНІС

(до себе)
Комусь погано прийдеться.

КСАНТІЙ

(в одежі Геракла)
Гей, не підходь! Під три чорти!

ЕАК

Як, битися?

Гей, Скеблій! Гей, Дітіл, Пардок!

Та де ви там?

Мерщій сюди! Та дайте-но як слід йому!

ДІОНІС

610 Чи не нахаба, справді? Лізе битися,

А сам же вкрав чуже він.

ЕАК

Це нечувано!

ДІОНІС

Страшне зухвальство!

КСАНТІЙ

Зевсом присягаюся!

Готов я вмерти, як сюди приходив я,

Чи вкрав хоч волосинку із добра твого!

Давай домовимося по-хорошому.

(Показує на Діоніса).

Візьми на допит ось цього слугу мого, —

Як буду винний, то веди на смерть мене!

ЕАК

Та як допитувати?

КСАНТІЙ

Всяким способом!

Підвішуй до драбини, бий, бичем шмагай,

620 Дери, крути суглоби, в ніздрі оцет лий,

На груди цегли наклади, що хоч роби,
Лиш цибулинням, пирієм не бий його.

ЕАК

Розумна мова! А якщо раба твого
Я покалічу, грішми я сплачу тобі.

КСАНТІЙ

Не треба грошей! Можеш так допитувать.

ЕАК

Я тут почну, — хай правду в вічі скаже він.

(До Діоніса).

Скидай жвавiш поклажу та дивись мені:

Щоб не збрехав ні слова!

ДІОНІС

Заявляю вам —

Не смій мене торкатися, безсмертний я!

*30 А ні, то сам себе винуй!

ЕАК

Що кажеш ти?

ДІОНІС

Що ДІОНІС я, Зевса я безсмертний син,

А це — мій раб.

ЕАК

(до Ксантія)

Ти чуєш?

КСАНТІЙ

Чую добре я.

Але тим більше треба відшмагати його, —

Якщо він бог, то болю не відчує він.

ДІОНІС

Але ж і сам ти богом називав себе.

Чому ж зі мною і тобі не всипати?

КСАНТІЙ

Це справедливо. Тож того із нас обох,

Хто перший заволає чи стогнатиме

Від мук, за бога не вважай безсмертного.

ЕАК

640 Ну, що й казати, чоловік достойний ти

І любиш справедливість. Роздягайтесь-но!

КСАНТІЙ і ДІОНІС роздягаються.

КСАНТІЙ

То як почнеш ти справедливий допит нам?

ЕАК

А просто — битиму по черзі.

КСАНТІЙ

Правильно.

Дивися ж, навіть і не ворухнуся я.

ЕАК

(б'є Ксантія батогами)

Ну, як я вдарив?

КСАНТІЙ

І не чув я, свідок Зевс!

Бак

Тепер його ударю.

(Б'є Діоніса).

ДІОНІС

Ну, коли ж ти там?

ЕАК

Та я ж ударив.

ДІОНІС

А мені й не чхнулося!

ЕАК

Не знаю. Ну, то знову до того візьмусь.

(Б'є Ксантия).

КСАНТІЙ

Чого ж загаявсь? От так так!

ЕАК

Що от так так?

650 Чи не болить?

КСАНТІЙ

Ні, свідок Зевс! Я згадую,

Коли це в Діомеях був Гераклів день.

ЕАК

О, муж побожний! Перейду до того знов.

(Б'є Діоніса).

ДІОНІС

Ай-ай!

ЕАК

Чого ти?

ДІОНІС

Он я бачу вершників.

ЕАК

Чого ж ти плачеш?

ДІОНІС

Та нюхнув цибулі я.

ЕАК

То не бере нітрохи?

ДІОНІС

Хоч би стілочки!

ЕАК

Як так, то доведеться знов до того йти.

(Б'є Ксантія).

КСАНТІЙ

Ой-ой!

ЕАК

Чого ти?

КСАНТІЙ

Ой, занозу витягни.

ЕАК

Оце так справа! Повернись до того знов.

ДІОНІС

О Аполлон, владарю Дельф і Делосу!

КСАНТІЙ

(до Еака)

660 Він застогнав. Не чув ти?

ДІОНІС

І не думав я!

Я тільки ямби Гіппонакта згадував.

Ксанті й

(до ЕАКа)

Нічого так не вдієш! В бік, під ребра бий!

ЕАК

Так, свідок Зевс! Ну, підставляй-но череву!

ДІОНІС

О, Посейдон...

КСАНТІЙ

Знов стогне він!

ДІОНІС

Владарю скель

Егейських і безодні моря сивого!

ЕАК

Деметрою клянуся, не збагну ніяк,
Хто ж бог із вас? Ну, та заходьте разом вже!
670 Нехай же сам господар з Ферсефотою
Розсудить вас, — обидва ж божества вони.

ДІОНІС

Це — діло! Та було б тобі подумати
Про це раніше, ніж на муки брав мене.
(Заходить в будинок до Плутона).

ПАРАБАСА

ОДА

Перша половина хору
Музо, в священний вступи хоровод,
В наших співах відчуй насолоду!
Глянь на ці юрби численні, — багато
Мудрих між ними сидить.
Всі Клеофонта гідніші, в чиїх балакливих устах
680 Щебетом нудно докучним
Ластівка скиглить фракійська
Варварську пісню свою.
Жалібно стогне, як той соловей, —
Клеофонту загибель,
Хоч би й порівну лягли жеребки...

ЕПІРРЕМА

Провідця першої половини

хору

Хор священний має місту раду щиро подавать
І навчати на корисне. Отже, перша рада вам —
Громадян в правах зрівняйте,
відженіть усякий страх.

А як схибив хто й потрапив в пастку Фрініха коли,
690 Всіх, кажу я, хто спіткнувся,
треба виправдати нам
І провини їх колишні дарувати нині всім,
Щоб безправним у державі вже ніхто у нас не був.
Це ж одна ганьба!

Хто бився тільки раз в морським бою,
Той стає у нас платейцем,
справжнім паном із раба!
Та осуджувать цього ми не збирались, навпаки,
Вас ми хвалим, — це єдине, що з умом зробили
ви. ,

Тільки й тим,
хто поряд з вами у морських бував боях,
Як і їх батьки хоробрі,
хто й по крові рідний вам.
Слід єдиний гріх пробачить, —
щиро просять вас вони.

700 Тож не гнівайтесь надалі, бо з природи мудрі
ви!

Всім, хто ходить разом з нами
бити в морі ворогів,
Повернімо громадянство й їх, як рідних, обнімім!
А як з гордістю й пихою ми одвернемось од них
В час, коли вітчизна тоне в вирі лиха і біди, —
То упевнимось пізніше, що розмислюємо зле.

АНТОДА

Друга половина хору
От, коли здатен я долю лиху
Розпізнати у вдачі людини,
Вже не потягне ця мавпа марудна,
Коротконогий Кліген,
710 Банщик огидний,
Золотистого лугу і мила владар,
З мулом замісто селітри
Та вапняком кімолійським, —
Довго не витягне він.
Тим-то він миру не хоче тепер
І без кия не ходить,
Щоб не обчистили п'яним його.

АНТЕПРРЕМА

Провідця другої половини

хору

Нам здавалося частенько, що тутешніх громадян,

І достойних, і поганих, наше місто цінить так,

720 Як монету старовинну і карбованець новий.

Адже грошей повноцінних, не подріблених ніяк,

Найпевнішої карбівки, щонайкращої з усіх,

Найдобрішої проби, перевіреної скрізь —

І по всій Елладі нашій, і по варварських краях —

В обіг ми не випускаєм, лиш погані мідяки,

Щонайгіршої карбівки, наспіх вибиті с'як-так.

От розсудливих, статечних, благородних громадян,

Доброчесних, справедливих, доброзичливих людей,

Що зросли в палестрах,

хорах і до Муз прихильні всі,

730 Тих ми гудимо, а іншим, — мідним, рижим

чужакам,

Поміж гіршими найгіршим перевагу даємо,

Тим, хто вискочив останнім, і кого недавно ще

Навіть за козлів жертовних наше місто не взяло б.

Хоч тепер ви, нерозумні, ваші звичаї змініть

І на здатних знову здайтесь!

Якщо піде все на лад,

Похвала вам, а не вдасться,

то розумний скаже так:

"Як з міцного дуба впасти,
то не жаль і дуба дати!"

ЕПІСОДИЙ ЧЕТВЕРТИЙ

Еак і Ксантій виходять з Плутонових дверей.

ЕАК

Клянуся Зевсом, вдачі благородної

Господар твій!

КСАНТІЙ

Чому й не благородної!

740 Йому б лише пиячить та дівок хапати!

ЕАК

Це ж просто дивно, як він не побив тебе,

Коли ти, раб, назвав себе господарем.

КСАНТІЙ

Ну, знав би він у мене!

ЕАК

Це, як справжній раб,

Сказав ти. Я і сам люблю ці витівки.

КСАНТІЙ

Ти любиш це?

ЕАК

Щасливий аж до неба я,

Коли я нишком вилаю господаря.

КСАНТІЙ

А не бурчиш, як прочухана з'ївши, ти

Біжиш у двері?

ЕАК

До вподоби й це мені.

КСАНТІЙ

А скрізь совати носа?

ЕАК

Йй це не зле, клянусь!

КСАНТІЙ

750 О, рідний Зевс! А балачки підслухувать

Хазяйські?

ЕАК

Це люблю аж до нестями я!

КСАНТІЙ

І далі їх виносити?

ЕАК

А чом би й ні?

Це ж все одно, що перебути з дівкою.

КСАНТІЙ

Феб Аполлон! То руку простягни мені,

Цілуй мене й тебе поцілувати дай!

Та задля Зевса, нам в побоях спільного,

Скажи, що там за галас, що за крик такий

У домі?

ЕАК

Евріпід з Есхілом лаються.

КСАНТІЙ

Невже?

ЕАК

Діла, діла великі діються

760 Серед мерців, зчинився цілий заколот!

КСАНТІЙ

Чого ж це так?

ЕАК

Закон-бо давній діє тут

Для всіх мистецтв високих і шанованих, —

Хто інших перевищує умілістю,

Той харчування в Пританеї матиме

І трон з Плутоном поруч...

КСАНТІЙ

Зрозуміло все!

ЕАК

А інший, дужчий, у мистецтві з'явиться,

То перший має місцем поступитися.

КСАНТІЙ

Ну, і чого ж Есхіла це стривожило?

ЕАК

Віддавна посідав він трон трагедії,

770 Як найславетніший митець.

КСАНТІЙ

А зараз хто?

ЕАК

Коли зійшов під землю ЕВРІПІД, зібрав

Усіх він торбохватів та грабіжників,

Усіх бандитів, батьковбивць та зломщиків,

А їх в Аїді сила. Ті, наслухавшись

Його крутні, софізмів, хитромудрощів,

Сказались і поетом кращим визнали.

А загордівши, став він домагатися

Есхілового трону.

КСАНТІЙ

Ну, й побитий був?

ЕАК

Ні, свідок Зевс! Народ з великим галасом

780 Став вимагати суду, хто майстерніший.

КСАНТІЙ

Ото мерзота!

ЕАК

Галас аж до неба знявсь!

КСАНТІЙ

І що ж, в Есхіла не знайшлось захисників?

ЕАК

Людей порядних мало й на землі, і тут!

КСАНТІЙ

Ну, а Плутон, що думає він діяти?

ЕАК

Змагання й суд звелів улаштувати він,

Щоб їх мистецтво оцінити.

КСАНТІЙ

Чом тоді

За трон цей і Софокл не йде змагатися?

ЕАК

Не хоче, Зевсом свідчусь! Як зійшов в Аїд,

Поцілував Есхіла й руку дав йому,

79о д той на Троні поряд посадив його.

Тепер і він гадає, Клідемід, казав,

Зайняти чергу. Пощастить Есхілові,

То він не зрушить з місця, а як ні, тоді

Сам з Евріпідом вийде на змагання він.

КСАНТІЙ

Коли ж це буде?

ЕАК

Дуже скоро, свідок Зевс!

От, саме тут ця дивина відбудеться, —

На терезах мистецтво будуть важити.

КСАНТІЙ

На безмін візьмуть, мов ягня, трагедію?

ЕАК

Мірила слів, косинці й локті винесуть,

800 Квадратні форми...

КСАНТІЙ

Цеглу вироблятимуть?

ЕАК

І важелі, і клинн्या. Евріпід казав,

Що по словечку розбере трагедії.

КСАНТІЙ

ЕСХІЛ, гадаю, дуже цим розгніваний.

ЕАК

Як бик, він глянув, лобом в землю вставившись.

КСАНТІЙ

А хто ж суддя?

ЕАК

Та вже було мороки з цим!

Людей розумних небагато знайдете,

Та ще й афінян кликають не схотів Есхіл.

КСАНТІЙ

Немарно ж їх вважає він за злодіїв.

ЕАК

А інші всі не тямлять у поезії

810 Нічого. Отже, до твого господаря

Звернулися, — він у мистецтві знається.

Зайдім до мене! Як пани посваряться,

То нам напевне доведеться плакати.

Еак і Ксанітій заходять в двері Плутонового дому.

ОДА

Перша половина хору

Жовчю жахливого гніву поет закипить
громоносний,

Щойно свого красномовця-суперника вгледить,
що зуби

Точить на нього, і в люті безтямній очима

Він поводити почне.

В блиску шоломів слова конегриві злетяться до
бою,

Стружки тонкої різьби попливуть у словесного
майстра,

820 Тільки б од збройнокомонних відбитись атак
гострослова,

Від гучних його промов.

Гриви густої до пліч розкуйовдивши кучми патлаті,

Зсунувши брови грізні, зареве і вергати почне він

Хрип цвяхозбиваних речень, мов вітер, що снасті

і дошки

Рве з хисткого корабля.

Потім словес балакливий митець і дошкульний
цінитель,
Свій розпустивши язик і заздру вузду закусивши,
Плетивом дотепів речення пишні здолає,
Щоб легенів не трудить.

ЕПСОДИЙ П'ЯТИЙ

*Завзято сперечаючись, входять Есхіл і Евріпід,
з ними Діоніс.*

ЕВРІПІД

830 Не умовляй же, трону не зречуся я!
Кажу ж, за нього дужчий я в майстерності.

ДІОНІС

Чого ж мовчиш, Есхіле? Чув, що каже він?

ЕВРІПІД

Спочатку задається, — так же само нас
Морочив він, звичайно, і в трагедіях.

ДІОНІС

Не будь же й ти зарозумілим, друже мій!

ЕВРІПІД

Його я добре знаю, розкусив давно, —
Співець він дикунів самозакоханий,
Що ні вгнуздать, ні зачинити уст його,
Ні переговорить вельбучномовного.

ЕСХІЛ

840 чи и справді так, богині плід городньої?

І ти посмів це, теревенів майстре, ти,

Ганчірнику, ти, лахманів зшивателю?

Попам'ятаєш ти!

ДІОНІС

ЕСХІЛе, годі-бо!

Та не розпалюй в серці гнівне полум'я!

ЕСХІЛ

Ні, сперше хочу остаточно викрити

Цього калік поета! Й чим пишається?

ДІОНІС

Ягня, ягня нам чорне приведіть мерщій!

От-от страшенна буря починається!

ЕСХІЛ

Це ж ти і критські співомовки винайшов,

850 І кровозмісні шлюби у мистецтво ввів!

ДІОНІС

Стривай, Есхіле високоповажний!

Ти ж, бідний Евріпідє, утікай чимдуж

Від бурі й граду, якщо в тебе розум є,

Щоб він, важким пустивши в скроню реченням,

Не розтрощив би разом з нею й "Телефа".

А ти, Есхіле, не гнівись, а лагідно

Доводь і слухай доводів, — не личить-бо

Поетам лаятися, мов перекупки.

А то тріщиш, як на вогні дубовий пень!

ЕВРІПІД

860 Я не зречусь, готов кусати перший я,

А схоче — хай розпочинає він кусать

Мій вірш, і співи, й жили у трагедії,

Мого "Еола" і "Пелея", свідок Зевс,

І "Мелеагра" і, звичайно, "Телефа".

ДІОНІС

Скажи, Есхіле, з чого хтів би ти почать?

ЕСХІЛ

Волів би тут я зовсім не змагатися —

У нас нерівна боротьба.

ДІОНІС

Чому це так?

ЕСХІЛ

Не умирала-бо моя поезія.

Його ж — з ним разом вмерла, й зараз тут вона.

870 Якщо ж ти хочеш, то готов почати я.

ДІОНІС

Нехай вогню і ладану внесуть сюди, —

Перед змаганням хочу помолитися,

Щоб мудрим був і справедливим присуд мій.

Ви ж Муз прославте співами похвальними!

Хор

Зевсових дев'ять незайманих дочок,
Музи божисті! Тонкі і розумні ви бачите мислі.

Цих віршотворців натхненних, коли
в сперечанні завзятім

Зброєю слів хитромудрих вони
на двобій виступають.

Музи, приходіть і погляньте на силу
880 уст, що Творять ваговиті слова,

Тонші від стружки виткої.

Спору великого мудрих рішуча настала година.

ДІОНІС

(до Есхіла й Евріпіда)

Моліться й ви обидва перед іспитом.

ЕСХІЛ

(урочисто)

Деметро-мати, що плекала розум мій,

Твоїх містерій бути гідним дай мені!

ДІОНІС

(до Евріпіда)

Готуйся й ти свій фіміам курить.

ЕВРІПІД

Гаразд!

Та буду іншим я богам молитися.

ДІОНІС

Нові є в тебе, іншої карбівки?

ЕВРПІД

Так.

ДІОНІС

То йди, цим особливим помолись богам.

ЕВРПІД

890 Ефіре, хліб мій, важіль язика мого

І ніздрів нюх чутливий! Поможи мені

Того, з ким я змагаюсь, осоромити!

АГОН

ОДА

Перша половина хору

От і ми прийшли послухать,

Як поважні, мудрі люди

За поезії та співи

Йдуть у похід бойовий.

У обох язик лютує

І серця відваги повні,

Думка світла і швидка.

900 Можна сміло сподіватись,

Що тонке, різьблене слово

Скаже з розумом один.

Другий, вирвавши з корінням

речень гай,

Так їх кине, що лиш гомін

перегонами піде.

Хор танцює.

Провідця хору

То починайте вже мерщій! Лиш говоріть дотепно,

Щоб не повторював один того, що скаже інший.

ЕПІРРЕМА

ЕВРІПІД

Отож про себе самого і про моє мистецтво

Я вам пізніше розповім, лиш доведу спочатку,

Що він — дурисвіт і хвалько

і глядачам дурненьким,

910 Що вирости на Фрініху, лиш голови морочив.

От виведе він одного Ахілла чи Ніобу,

Посадить їх, закутавши, й обличчя не покаже —

Ляльки трагічні! А вони й не писнуть ані слова.

ДІОНІС

Це точно, свідок Зевс!

ЕВРІПІД

А хор підряд чотири пісні

Із тупотом пробубонить, вони ж усе — ні слова.

ДІОНІС

Мені ж мовчання їх не менш сподобалось, ніж
гомін

Теперішніх балакунів.

ЕВРПІД

Дурний ти був, та й годі, —

Повір мені!

ДІОНІС

Та, мабуть, так. Навіщо ж він робив це?

ЕВРПІД

Це туману він напускав, щоб ждав глядач покірно,
920 Поки Ніоба звук подасть. Так вся й минає
драма.

ДІОНІС

Ах, він безсовісний! Не раз так і мене дурив він.

(До Есхіла).

Чого ж ти дмешся і сопеш?

ЕВРПІД

Бо дошкуляє правда.

От поки щось там бовкнуть, вже дійшло й до
половини

Вистави. Кільканадцять ще додасть він слів
бичачих

З хвостами, з гривами — страшні опудала в городі!

Глядач не розуміє їх!

ЕСХІЛ

Ой горе!

ДІОНІС

Та мовчи вже!

ЕВРІПІД

Не скаже й слова ясно він.

ДІОНІС

Не скрегочи зубами!

ЕВРІПІД

А все Скамандри та вади, та на щитах дзвонистих
Орли-грифони мідяні, біг речень крутокінних, —
9зо не так-то й легко їх збагнуть!

ДІОНІС

Клянусь богами, часто

Ночами довгими не міг і я склепити очі,

Все думаючи, що за птах рудий твій конепівень?

ЕСХІЛ

Ну, й неук же! Це знак такий на кораблях писали.

ДІОНІС

А я гадав, що птах отой — син Філоксена, Ерікс.

ЕВРІПІД

Невже це треба й півня нам виводити на сцену?

ЕСХІЛ

А ти, ненавидний богам, кого на кін виводиш?

ЕВРІПІД

Не конепівнів, свідок Зевс, не ланекозерогів,
Як ти, і як мідійці їх малюють на завісах!
Коли від тебе я прийняв трагедії мистецтво,
940 Розпухле від вельбучних слів
та речень гордопишних,
Зсушив я спершу тіло їй, огрядності позбавив,
На білі звівши буряки, прогулянки та співи,
З балаканини дав навар, настояний на книгах,
Монодіями годував з Кефісофонтом всуміш.
Не мимрив що попало я, не змішував докупи,
А з першим виходом герой пояснював спочатку
Рід драми.

ДІОНІС

Краще це, аніж твого б шукав він роду!

ЕВРІПІД

По перших же словах ніхто без діла не лишався,
А говорили в мене всі — і дівчина, і жінка,
950 І пан, і раб його, й стара бабуся...

ЕСХІЛ

Чи не годен
Ти смерті за зухвальство це?

ЕВРІПІД

Ні, Аполлоном свідчусь!

Робив це для народу я.

ДІОНІС

Ну, це облишмо, друже!

Твої прогулянки в цей бік були не дуже вдалі.

ЕВРІПІД

А ще ж я їх балакати навчив...

ЕСХІЛ

Це й я підтверджу.

Та краще лопнув би ти сам, аніж такого вчити!

ЕВРІПІД

Я вчив до віршів прикладать лінійки й кутоміри,

Дивитись, думать, розуміть, кохати, удавати,

Підозрювати, міркувать про все...

ЕСХІЛ

Це й я підтверджу.

ЕВРІПІД

Звичайні справи в драму ввів, все,

чим живемо й дишем,

960 що кожен перевірить міг.

І, все збагнувши, кожен

Міг викривить помилки мої. Та я й не вихвалявся,

Не відвертав уваги вбік, нікого не морочив,

Мемнона й Кікна водячи з бляшаним калаталом.

От хоч би й учнів ви його з моїми порівняйте:

У нього вчилися — Мегенет,
Манес та ще Формісій, —
Бородані-вернидуби суремносписоносні,
А в мене — гожий Клітофон та Ферамен
вродливий.

ДІОНІС

Як, Ферамен? Це — мудрий муж,
на всі він руки майстер!
Хоч би й доскочив він біди,
стояв би край безодні,
970 То й тут він викрутиться:
"Я — кеосець, не хіосець!"

ЕВРІПІД

Аякже, учнів я своїх
Навчив подумати й про це,
В мистецтво розум я завів
І міркування, щоб усі
Могли розглянути як слід
Діла й громадські, і свої
І їм надати кращий лад,
Допитуючись — як це так?
А де ж воно? Хто взяв його?

ДІОНІС

980 Клянусь богами, в нас тепер

Афінець кожен, тільки в дім
Заходить, вже кричить на слуг:
А де в вас горщики стоять?
А хто в кефалі вже відгриз
Голівку? Що, загинув вже
Той глек, що я торік купив?
А де вчорашній мій часник?
А хто оливку надкусив?
А то, як бевзні, як ляльки,
990 Як мамині синки, сидять,
роти пороззявлявши.

АНТОДА I

Друга половина хору
(до Есхіла)
Світлосяйний Ахілле, ти бачиш це?
Що ж на це тепер ти скажеш?
Та тримай себе у шорах...
Щоб бурхливий гнів тебе
За оливи не замчав!
Страшно він тебе паплюжив!
Ти ж, людина благородна,
Тим же гнівно не плати,
А вітрила всі згорнувши,
юоо Тільки краєм випускай

Та й пливи помалу-малу, обережно,
Поки лагідний, попутний не повіє вітерець.
Провідця хору
(до Есхіла)

Ти між еллінів перший, хто пишних промов
величаві споруди позводив,
Балакнею оздобив трагічною їх, —
сміло хлинь із джерел красномовства.

АНТЕПІРРЕМА

ЕСХІЛ

Лиш обурити може розмова така!
І палаю я серцем з досади,
що в оці суперечки вступить довелось.
Та щоб він не сказав, що пасую,
То нехай відповість мені: за що-бо ми
шанувати повинні поета?

ЕВРІПІД

За мистецтво й за мудрі поради, за те,
що на кращу ми путь наставляєм
1010 Батьківщини своєї усіх громадян.

ЕСХІЛ

А як зовсім інакше ти діяв?
І розумних та чесних, порядних людей
обернув ти на погань мерзенну,

То якої ти кари тоді заслужив?

ДІОНІС

Годен смерті, — нема що й питати!

ЕСХІЛ

А тепер подивися, якими колись
ти у спадок прийняв їх од мене, —
Благородні, плечисті були, кремезні,
Не боялись державної служби,
Не тинялись без діла, мов блазні якісь,
на теперішніх пройд не скидались,
А відвагою дихали, вістрям списів
та шоломами з білим султаном,
Наголінників бронєю, лат і щитів,
семи буйволів дужою міццю.

ЕВРІПІД

Насувається лихо! Мене він уб'є
брязкотінням іржавих шоломів!

ДІОНІС

(до Есхіла)

Розкажи-бо нам, що ти робив,
щоб людей благородства навчити?
1020 Говори ж бо, Есхіле, відкинувши гнів
і свою гордовитість уперту.

ЕСХІЛ

Духом мужнім я пройняту драму створив.

ДІОНІС

Та яку ж бо це?

ЕСХІЛ

"Семеро в Фівах".

Хто б не бачив її, бойової жаги

і відваги увесь набирався.

ДІОНІС

Ну, оце ти якраз і недобре вчинив,

бо одні лиш фіванці у тебе

Хоробріші за всіх і сильніші в бою.

От і маєш тепер по заслuzі!

ЕСХІЛ

Ви так само себе гартувати могли б,

та цього ж ви не прагнули зовсім.

Ще трагедію "Перси" поставив я вам,

громадян наставляючи наших

Перемоги над ворогом завжди жадать, —

я прекрасний оспівував подвиг!

ДІОНІС

Невимовно радів я, почувши тоді

вже померлого Дарія голос;

1030 Потім вийшов і хор, і руками сплеснув,

і почав голосити: "Ой леле!"

ЕСХІЛ

От про це віщувати й повинен поет!

Подивися уважно спочатку,

Чим народів завжди корисні були
благородні душею поети.

Нас Орфей таємничих обрядів навчив,

і убивства звелів уникати;

Лікування хвороб, віщування Мусей показав;

Гесіод — землеробство,

І збирання врожаю, і оранку, й сів описав.

А Гомер богорівний

Чим же славу й пошану здобув, як не тим,

що корисної справи навчив нас —

Збройних подвигів, доблесті й честі в бою?

ДІОНІС

А проте Пантаклей дурнуватий

Не навчився і в нього! Недавно, коли

в урочистому йшов він поході,

То спочатку шолом надягнув на чоло,

а тоді став султана чіпляти.

ЕСХІЛ

1040 ддЄ й доблесних можна багато назвать, —

ось, наприклад, героя Ламаха!

За Гомером услід став і я малювать

доброчесні і доблесні вчинки,
І Патроклів, і Тевкрів, левиних сердець,
щоб піднять громадян батьківщини,
Щоб з героями тими зрівнялись вони,
звук сурми бойової зачувши.
Але, Зевсом клянусь, не писав я про Федр,
Сфенебей я не славив розпутних,
І ніхто докорити не може, що десь
малював я закохану жінку.

ЕВРІПІД

Свідок Зевс, адже ти Афродіти й не знав!

ЕСХІЛ

Я і знати про неї не хочу!

От тебе і твоїх завітанням своїм
надто часто вона частувала.

То й, мабуть, неабияк прибила тебе.

ДІОНІС

Щира правда це, Зевсом клянуся!
Що вигадував сам про чужих ти жінок,
те й тебе, наче кара, спіткало.

ЕВРІПІД

1050 д яка ж бо то шкода, зухвальче, скажи,
від моїх Сфенебей для держави?

ЕСХІЛ

Ти поважним дружинам поважних людей
дав отруйний болиголов пити, —
Тож ганьбою вважали вони на твоїх
навіть глянути Беллерофонтів.

ЕВРІПІД

Та хіба ж неправдиво, не те, що було,
розповів я про Федру нещасну?

ЕСХІЛ

Свідок Зевс, це було все, та мусить поет
приховати негарне й ганебне.

Не виводить на сцену й не вчити цього.

Як учитель дітей нерозумних

На добро наставляє, так само поет
і дорослих людей навчає.

Нам лише про корисне і слід говорить.

ЕВРІПІД

А коли ти слова з Лікабет

Чи з Парнас висотою будуєш, невже
на корисне ти цим наставляєш?

Чи не слід би по-людськи з людьми говорить?

ЕСХІЛ

Ах, нещасний, сама неминучість

1060 Для думок і для вчинків великих велить
відповідне знаходити слово.

А яким півбогам взагалі до лиця
лиш велична, піднесена мова,
Адже й їхні одіння за наші земні
незрівнянно пишніші й багатші.
І прекрасно це все показав я, а ти
зіпсував.

ЕВРІПІД

Що ж такого зробив я?

ЕСХІЛ

Перш за все ти в лахміття царів одягнув,
щоб і з вигляду вбогі й нещасні
Тільки жаль викликали вони у людей.

ЕВРІПІД

Ну, що ж бо зробив я лихого?

ЕСХІЛ

А тепер через це в триєрархи ніхто
із багатих іти не бажає!

У лахміття закутавшись, плачуть вони
і нестатки свої проклинають.

ДІОНІС

А під сподом, клянуся Деметрою, в них
із найтоншої шерсті сорочка!

І як тільки їм вдасться в оману ввести,
глянь, у рибнім ряду виринають.

ЕСХІЛ

1070 Без пуття просторікати всіх ти навчив,
в марнослів'ї пустому вправлятиись,
Через те спорожніли й палестри у нас,
а юнацтво лиш знає сідниці
В балачках протирати; підбив ти усіх,
що в примор'ї, не слухать начальства
І в усьому перечить йому. А колись,
як ще жив я на білому світі,
Тільки й знали вони, що жувати книші
та гукати своє: "Гей, на весла!"

ДІОНІС

Так, клянусь Аполлоном, і вітри пустить
прямо в рот весляреві-сусіду,
За столом обкалять його, й одіж здирать
з перехожих, на берег зійшовши!
А тепер все горлають, не хочуть гребти
і пливуть, де лиш їм заманеться.

ЕСХІЛ

І якого-бо зла не накоїв він нам?
Чи не вивів на сцену він звідниць гидких
1080 і дівчат, що у храмі родили дітей,
І сестер, що з братами у блуді жили,
І жінок, що й життя вже для них — не життя?

Через це-бо у місті багато у нас
Розвелось тепер писарів-скоробрех,
Блюдолизів поганих, облесливих мавп,
Що оманюють вічно і дурять народ!
Вже немає кому й смолоскипа нести, —
Всі незграбні тепер і невправні!

ДІОНІС

Свідчусь Зевсом, нема! Мало зо сміху я
1090 це умер у святкові дні Панафіней!
Взявся бігти один чоловічок гладкий,
Білотілий; увесь він нагнувся вперед,
Важко дихав, та все відставав. Край воріт
Керамікських його частувать почали —
У живіт, і по спині, під ребра і в зад!
Бідолаха під градом рясним стусанів
Тільки вітри пускав
Та згасив смолоскип, утікавши.

ОДА II

Перша половина хору
В справі цій великі спори і війна завзята йде!
1100 Важко в ній нам розібратись: цей бурхливо
нападає,
Той — уміє обернутись, відсіч ворогові дасть.
Лиш на місці не товчиться, —

Є-бо доводів багато й влучних засобів борні.

Раз ви вийшли на змагання —

Говоріть, питайте, спортесь

Про старе й нове мистецтво;

Постарайтеся розумно

І дотепно говорить!

АНТОДА II

Друга половина хору

А якщо ви боїтеся, що невчені глядачі

1110 Кращих тонкощів розмови не здолають
оцінити,

То даремно не тривожтесь, — не такі тепер часи!

Тут сидить народ бувалий,

І книжки читає кожен, кожен правду розбере.

Від природи є в них розум,

Ще й розвинений він добре.

Тож не бійтеся нічого,

Все докладно розбирайте, —

Глядачі в нас не дурні!

ЕВРПЦД

Звернусь раніше до твоїх прологів я,

1120 Щоб першими критично дослідити нам

Частину першу тих трагедій вславлених —

Хід дії невиразно в них показано.

Діоніс

Що ж візьмеш ти на розгляд?

ЕВРІПІД

Та багато що!

(До Есхіла).

Спочатку з "Орестеї" прочитай мені.

Діоніс

Усі замовкніть! Ну, читай, Есхіле, нам.

ЕСХІЛ

"Гермес підземний, владу взяв ти батькову, —

Рятуй мене, благаю, будь союзником!

Прийшов у рідну землю, повернувся я".

ДІОНІС

Ну, де ти бачиш хиби?

ЕВРІПІД

Кільканадцять хиб!

ДІОНІС

1130 уа тут всього лиш три короткі віршики!

ЕВРІПІД

А в кожному по двадцять хиб та помилок.

ЕСХІЛ робить жест заперечення.

ДІОНІС

Помовч, Есхіле, стережися, знайде-бо

І в трьох він ямбах кільканадцять помилок!

ЕСХІЛ

Щоб перед ним мовчав я?

ДІОНІС

Краще слухайся.

ЕВРІПІД

У нього зразу ж мало не до неба хиб!

ЕСХІЛ

І що ти мелеш?

ЕВРІПІД

Це вже — що доводиться.

ЕСХІЛ

Та де ж ті хиби?

ЕВРІПІД

Прокажи спочатку вірш.

ЕСХІЛ

"Гермес підземний, владу взяв ти батькову..."

ЕВРІПІД

То це Орест говорить над могилою

1140 отця померлого?

ЕСХІЛ

Не заперечую.

ЕВРІПІД

Це ж, як він каже, ніби владу батькову

Прийняв Гермес, коли ганебним підступом

Загинув батько від руки жіночої!

ЕСХІЛ

Не те! До благодійника звертаючись,
Підземного Гермеса, зазначає він,
Що той від батька владою наділений.

ЕВРІПІД

Ти гірше, ніж я думав, помиляєшся!
Якщо підземна влада в нього — батьківська...

ДІОНІС

То гробарем був той Орест по батькові!

ЕСХІЛ

1150 Не ароматне, Діоніс, вино твоє!

ДІОНІС

(до Есхіла)

Читай-но далі!

(До Евріпіда).

Ти ж дивись, де хиби є.

ЕСХІЛ

"...Рятуй мене, благаю, будь союзником!

Прийшов у рідну землю, повернувся я".

Е в р і п і д

У мудрого Есхіла тут повторення.

ДІОНІС

Де саме?

ЕВРІПІД

От дивись, я поясню тобі:

"Прийшов" додому, каже, "повернувся" він.

Адже "прийти" — те саме, що й "вернутися".

ДІОНІС

Так, свідок Зевс! Це — як сусіду мовити:

"Позич мені ночовки, чи — корито дай".

ЕСХІЛ

1060 Неправда, пустодзвоне, це не все одно.

У мене вірні, щонайкращі вислови.

ДІОНІС

(до Есхіла)

Чому ж це так? Будь ласка, поясни мені!

ЕСХІЛ

В свій край приходять той, хто лиха іншого

Не знає, крім розлуки тимчасової,

А хто прийшов з вигнання, той — вертається.

ДІОНІС

Так, свідок Феб! Що ж скаже Евріпід на це?

ЕВРІПІД

Скажу, Орест додому не "вертається",

Прийшов він потай, влади не питаючись.

ДІОНІС

Гермесом свідчусь, добре, хоч не втямив я.

ЕВРІПІД

(до Есхіла)

1170 Читай-по далі.

ДІОНІС

Та мерщій кінчай уже,

ЕСХІЛе мій!

(До Евріпіда).

Ти ж додивляйся помилок.

ЕСХІЛ

"Благав я батька на горбку могильному —

Почути, вислухати..."

ЕВРІПІД

Знов повторення:

Почути, вислухати, — це ж однаково.

ДІОНІС

Чудний же ти! До мертвих він звертається,

А їх гукай хоч тричі — не докличешся.

(До Евріпіда).

Як ти писав прологи?

ЕВРІПІД

Розкажу я все.

Якщо я десь повторююсь чи затички

Вставляю зайві, — плюнь мені межі очі!

ДІОНІС

1180 То починай же. Треба ж нам послухати,
Чи правильні в твоїх прологах вислови.

ЕВРІПІД

"Едіп — щасливий чоловік спочатку був..."

ЕСХІЛ

Ні, свідок Зевс, він зроду нещасливий був!
Ще не родивсь, на світ ще не з'явився він,
Як Феб прорік, що батька вб'є він рідного.
То як же це спочатку він щасливий був?

ЕВРІПІД

"А потім став із смертних найнещаснішим..."

ЕСХІЛ

Ні, свідок Зевс, нещасним був без просвітку!
Чому? А он, як взимку народився він,
1190 Його на стужі в черепку покинули,
Щоб він не став, підрісши, батьковбивцею.
Доповз, хоч пухли ноги, до Поліба він,
Юнак, а одружився із старішою,
Та ще й до того із своєю ж матір'ю,
І врешті осліпив себе.

Діоніс

Ну, й щастя це!

З Ераснідом тільки не командував!

ЕВРІПІД

Пусте! Пишу прологи непогано я.

ЕСХІЛ

Клянуся Зевсом, їх не буду скубати

Я по словечку, а із допомогою

1200 Богів, одним порозбиваю слоїком.

ЕВРІПІД

То ти поб'єш їх слоїком?

ЕСХІЛ

Однісіньким.

Ти пишеш так, що між твоїми ямбами

Торбину легко всунути і слоїка,

І цілу шкурку. Зараз покажу тобі.

ЕВРІПІД

Покажеш? Ти?

ЕСХІЛ

Звичайно.

ДІОНІС

(до Евріпіда)

Починай читать.

ЕВРІПІД

"Єгипет, як стоустий в'ється поголос,

З п'ятдесятьма синами на судні морським

Прибувши в Аргос..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

Це що за слоїк? А бодай би лопнув він!

1210 Читай-но інший нам пролог, — ще глянемо.

ЕВРІПІД

"Плющем обвитий і руном оленячим,

Бог ДІОНІС танцює в сяйві факелів

В гаю Парнаськім..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

Ой, лихо! Знов побиті ми тим слоїком!

ЕВРІПІД

Ну, не страшна то справа! От у цей пролог

Не втисне вже ніякого він слоїка.

"Нема в людини щастя цілковитого —

Високий родом, а живе у злиднях він,

А той, безрідний..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

1220 Ой Евріпідє!

ЕВРІПІД

Що тобі?

ДІОНІС

Спускайся на дно!

А то цей слоїк ще навіє лиха нам.

ЕВРІПІД

Деметра свідок, навіть не подумаю!

Побачиш, як я зараз виб'ю з рук його!

ДІОНІС

Ну, починай, та стережися слоїка!

ЕВРІПІД

"В дні давні Кадм, славетний Агенора син,

Сідон лишивши..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

От бідолашний! Ти купив би слоїк той,

А то він всі прологи нам розтрощить!

ЕВРІПІД

Що?

Той слоїк купувати?

ДІОНІС

Ну, послухайся!

ЕВРІПІД

1230 Ні, ще багато в мене тих прологів є, —

У них йому вже слоїка не втиснути.

"Пелоп, дитя Тантала, в Пісу їхавши
Баскими кіньми..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

Дивіться, знову причепив він слоїка!

(До Есхіла).

За всяку ціну, любий, нам продай його.

Ти й за обол для себе знайдеш кращого.

ЕВРІПІД

Ні, свідок Зевс, прологів ще багато є.

"Ойней, зібравши..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ЕВРІПІД

Та дай хоч вірша дочитати повністю!

1240 "Ойней, зібравши з поля урожай рясний

Богам у жертву..."

ЕСХІЛ

Слоїка загублено.

ДІОНІС

Під час обряду? Ні, і хто ж забрав його?

ЕВРІПІД

(до Діоніса)

Облиш, мій друже! Хай на це він скаже щось.

"О Зевс! Як промовляє справжня істина..."

ДІОНІС

Загинеш! Скаже: "Слоїка загублено".

Так на твоїх прологах слоїк сів оцей,

Як на очах сідають ячмені у нас.

Ім'ям богів, ти досліди пісні його.

ЕВРІПІД

Я доведу вам, що поет нікчемний він, —

1250 В піснях те саме завжди він повторює.

ОДА ІІІ

Перша половина хору

В що ж то виллється диспут цей?

Треба добре подумать нам,

Що він може закинути

Мужу, славному між людьми

Тим, що кращих, лунких пісень

Так багато створив він.

Я дивуюся, як йому,

Майстру співів вакхічних,

Можна чимсь докорити?

1260 Не боюся я за нього!

ЕВРІПІД

Пісні чудові, справді! От побачите,

Як я до однієї всі пісні звезду.

ДІОНІС

А я візьмусь лічити на камінчиках.

Входить флейтистка.

ЕВРІПІД

(співає під акомпанемент флейтистки)

"Герой Ахілл! Чуєш боїв мужезгубних ти сильну,

Ой, втому! Чому ж ти не йдеш на підмогу?

Ми предка Гермеса шануєм, з-над озера плем'я,

Ой, втома!

Чому ж ти не йдеш на підмогу?"

ДІОНІС

Дві вже втоми, Есхіле, у тебе!

ЕВРІПІД

1270 "Ахейців вождь!

Скажи, многовладний Атрея нащадку,

Ой, втома! Чому ж ти не йдеш на підмогу?"

ДІОНІС

Ось і третя, Есхіле, втома у тебе!

ЕВРІПІД

"Змовкніть, тихо! Ось бджоли священні

уже біля врат Артеміди,

Ой, втома! Чому ж ти не йдеш на підмогу?

Владен мужам я надію на путь сповістити щасливу,

Ой, втома! Чому ж ти не йдеш на підмогу?"

ДІОНІС

О Зевсе-царю! Втомам тим кінця нема!

Чи не побігти в лазню та попаритись,
і280 д т0 нирки вже пухнуть від утом отих!

ЕВРІПІД

Стривай, послухай іншої ти співанки,
Вона із номів для кіфари складена.

ДІОНІС

Ну, то заспівуй, тільки без утом уже.

Входить кіфаристка.

ЕВРІПІД

(співає під акомпанемент кіфаристки)

"Владу ахеян двотронну послухавши,
молодь Еллади...

Гойя-гойда!

Гойя-гей!

Сфінкса він, птицю, наслав,
лиховісницю днів нещасливих...

Гойя-гойда! Гойя-гей!

З списом у хижій правиці
для кари помстивої птах той...

1290 Гойя-гойда! Гойя-гей!

Бою зі псами він лютими жде,

що в повітрі літають...

Гойя-гойда! Гойя-гей!

Всі над Аяксом схилились...

Гойя-гойда! Гойя-гей!

ДІОНІС

І що воно за гойя-гей! І де набрав

Пісень ти марафонського канатника?

ЕСХІЛ

Прекрасне переносив я з прекрасного,

Щоб не прийшлося з Фрініхом однакові

1300 Зривати квіти на полях поезії.

А він, мов та повія, натаскав сюди

Мелетових застольних співів з Карії,

І голосінь, і танців. От побачите!

Подай хто-небудь ліру! Та навіщо тут

І ліра! Де та дівчина, що з брязкотом

У бубон б'є? О музо Евріпідова,

Під бубон твій цю пісню проспівасмо.

Входить гола танцівниця з бубоном.

ДІОНІС

О ні, ця Муза, видно, не лесб'янка!

ЕСХІЛ

(співає під акомпанемент бубона)

"Чайки, над хвилями моря вічно живого

1310 Ваше квиління лунає.

В росяних бризках виблискують

Ваші тіла і крила зволожені..."

"А в кутках павуки попід стелею

Лапками звільна звива-а-а-ають

Човника витвір співучого —

Ніжне, тонке павутиння..."

"Де подавав дельфін-співолуб

Кілеві вслід темно-синьому

Знаки провіщень і віддалі..."

1320 "Ясен цвіт виноградних лоз,

Грон насолодо цілюща,

О дитя, обійми мене ручками!"

Що за розмір, збагнув?

ДІОНІС

Збагнув.

Кілька ударів у бубон.

ЕСХІЛ

Ну, а цей ти збагнув?

ДІОНІС

Збагнув.

ЕСХІЛ

Так писавши, дерзаєш ти

Ще й мої зневажать пісні?

Мов Кірени дванадцять поз,

Різноладні пісні твої.

Такі хоричні в тебе співи. Хочу я

1330 Ще розібрати і твої монодії.

(Співає під музику).

"Ой ти, чорно-осяйна ніч!

Який з невідомої тьми шлеш мені сон злоповісний,

Гостя з глибин Аїда?

Душа бездушна у нього, сина темної ночі,

Це жахливе, страшне видіння

В мертвенно-чорній одежі,

З зором кривавим, кривавим, з-між пазурів

величезних!

Діви-служниці, світить же світильники,

Глеками з хвилі черпайте річкової

й ту воду нагрійте,

1340 Хай би я сон цей омила пророчий.

Ай-яй, владна богине!

Ось воно! Гей, сусіди, що за напасть, погляньте!

Ухопила півня в мене з двору Гліка та й побігла.

Німфи, уродженки гір!

Ах, Маніє, держи її!

А я, бідолашна, поринула саме

в своє рукоділля,

Сиджу з веретеном,
Звива-а-а-аючи нитку,
В клубок мотаю,
1350 Щоб вдосвіта в місті на ринку продати...
У блакить він полинув, полинув,
Плавно легкими змахнувши крильми,
Смуток та й смуток мені залишив він,
Сльози та й сльози струмками з очей
Я, бідолашна, лила та й лила...
Гей, крітяни, діти Іди,
Із луками йдіть на підмогу,
Оселю злодійки ви щільним
оточуйте колом!
І ти, Артемідо, мисливице славна,
1360 Зграєю псиць обшукай звідусіль
той будинок!
А ти, о Зевсова дочко, подвійні
Піднявши свої смолоскипи, осяй, Гекато, весь дім,

—

Я ввійду і Гліку на гарячій впіймаю".

ДІОНІС

Та годі вже співати.

ЕСХІЛ

Надокучило.

На терезах його я хочу зважити.

Лише на них мистецтво можна вивірить

І ваших речень справжню дослідить вагу.

ДІОНІС

Підходьте ж! Доведеться і поезію

Нам важити, як важать сир перекупки!

На оркестру вносять величезну вагу.

АНТОДА ІІІ

Друга половина хору

1370 Спритним людям — все до рук!

От і знову диво в нас,

Несподіванка чудна!

Хто б це інший міг придумать!

Ні, клянусь, коли б зустрічний

Став таке розповідати,

Не повірив би, я б думав —

Це він так, жартує!

ДІОНІС

Обидва станьте край ваги!

ЕСХІЛ і ЕВРІПІД

(стають біля ваги)

Ну, стали вже.

ДІОНІС

За шальки взявшись, кожен хай читає вірш,

1380 Та не пускайте, поки не скажу "ку-ку!".

ЕСХІЛ і ЕВРІПІД

Взялись.

ДІОНІС

Тепер читайте вірш над шальками.

ЕВРІПІД

"Якби не мчав на крилах корабель Арго...!"

ЕСХІЛ

"Сперхею-річко й луки, де волів пасуть..."

ДІОНІС

Ку-ку!

ЕСХІЛ і ЕВРІПІД

Пустили.

ДІОНІС

Набагато більше вниз

Есхілова йде шалька.

ЕВРІПІД

І чому ж це так?

ДІОНІС

Поклав руку на шальку він, мов крамар той,

Що для ваги водою шерсть підмочує,

А ти поклав нам надто легкокрилий вірш.

ЕВРІПІД

Хай інший проти мене вірш поставить він.

ДІОНІС

1390 Беріться знов за терези.

ЕСХІЛ і ЕВРІПІД

Взялись!

ДІОНІС

Кажі.

ЕВРІПІД

"Нема в Піфо, крім слова, інших святощів..."

ЕСХІЛ

"З богів лиш Смерть єдина не бере дарів..."

ДІОНІС

Пускай, пускай!

(До Евріпіда).

І знову переважив він!

Поклав він Смерть на шальку —

це ж найтяжче зло.

ЕВРІПІД

А я переконання — щонайкраще з слів.

ДІОНІС

В переконанні — ні ваги, ні розуму.

Шукай-но ще міцного вірша, важчого,

Щоб шалька ця на твій бік нахилилася!

ЕВРІПІД

Та де ж цей вірш у мене? Де?

ДІОНІС

Скажу тобі:

1400 "Ахілл дві кості кинув і чотири ще..."

Ну, говоріть, бо важимо востаннє вас.

ЕВРІПІД

"Він в руку взяв залізом куту палицю..."

ЕСХІЛ

"На повозі там повіз і на трупі труп..."

ДІОНІС

І знов тебе перехитрив він.

ЕВРІПІД

Як же так?

ДІОНІС

Два повози він положив і трупи два,

Що навіть сто єгиптян не піднімуть їх.

ЕСХІЛ

Тут вже не в віршах справа. На вагу нехай

Кефісофонта, жінку і дітей кладе,

Хай сяде сам і візьме всі книжки свої, —

1410 його двома словами переважу я.

Входить Плутон.

ДІОНІС

Обом я друг, тож я їх не судитиму

І ворогом не буду з них ні одному.

Цього — вважаю мудрим, а того — люблю.

ПЛУТОН

Так і того, за чим прийшов, не здійсниш ти?

ДІОНІС

Якщо ж я вирок висловлю?

ПЛУТОН

Тоді бери,

Кого обрав, щоб твій прихід немарним був.

ДІОНІС

Будь щастен, друже! Ви ж мене послухайте.

Прийшов я по поета.

ЕВРІПІД

А навіщо він?

ДІОНІС

Щоб, місто врятувавши, нам свята справлять.

1420 —Хто із вас, хто місту кориснішу дасть

Пораду, я з собою звідси виведу,

Скажіть, по-перше, про Алквіада ви

Якої думки? Місто аж заслабло ним.

ЕВРІПІД

Що ж місто думає про нього?

ДІОНІС

Як-то що?

Бажає, і ненавидить, і прагне знов.

А ви ж якої думки, розкажіть мені.

ЕВРІПІД

Тих не терплю я громадян, хто гається
Допомагать вітчизні й швидко шкодить їй,
Собі — встигає, а для міста — ніколи.

ДІОНІС

1430 Чудово, Посейдоне!

(До Есхіла).

Ти що думаєш?

ЕСХІЛ

Не слід у місті левеня виховувать,
Хто ж виховав — корися злomu норову.

ДІОНІС

Спаситель Зевс! Не знаю, що й казати вже:
Один говорить мудро, другий — мудро теж.
То ще одну хай кожен думку висловить —
У чому ви рятунок міста бачите?

ЕВРІПІД

Я знаю й хочу розказать.

ДІОНІС

Кажі мерщій.

ЕВРІПІД

Як Клеокріту крила дати Кінесія,
То понесе їх вітер понад хвилями.

ДІОНІС

1440 От був би сміх! Та що ж на думці маєш ти?

ЕВРІПІД

В морських боях, узявши глеки з оцетом,

Вони б ним очі ворогам забризкали.

ДІОНІС

Ні, кращий спосіб порятунку нам порадь!

ЕВРІПІД

"Коли невірне матимем за вірне ми,

А вірне — за невірне..."

ДІОНІС

Як? Не втямлю я.

Кажі ясніше, та не так по-вченому.

ЕВРІПІД

Як громадянам, що тепер їм віримо,

Не довіряти, а кого не слухали,

Послухати, то, може, і врятуємось.

1450 Якщо з нещасть ми досі не вилазили,

Чи не рятунок — навпаки чинити нам?

ДІОНІС

Чудово, Паламеде, мудра голово!

Чи сам ти, чи Кефісофонт надумав це?

ЕВРІПІД

Я сам, Кефісофонт лиш щодо оцету.

ДІОНІС

(до Есхіла)

А ти? Що скажеш?

ЕСХІЛ

Спершу дай-но відповідь:

Хто в нас керує містом? Гідні люди?

ДІОНІС

Де!

Вони в зневазі!

ЕСХІЛ

А в пошані наволоч?

ДІОНІС

Не дуже, та виходить мимоволі так.

ЕСХІЛ

То хто ж і як рятунок тій державі дасть,
і4бо щ0 ні Кожух, ні свита не підходить їй?

ДІОНІС

Придумай щось, коли на землю хочеш ти.

ЕСХІЛ

Я там усе сказав би, тут — не хочу я.

ДІОНІС

Та ні, ти зараз добру дай пораду нам.

ЕСХІЛ

Нехай чужу вважають землю власною,

Свою ж цінують нарівні з ворожою, —
Дохід в морях побачать, а в доходах — зло!

ДІОНІС

Та всі ж доходи проковтне суддя один!

ПЛУТОН

Ну, то вирішуй!

ДІОНІС

Ось моє вам рішення:

Того візьму я, що душа вподобала.

ЕВРІПІД

1470 Згадай богів, якими сам поклявся ти
Вернуть мене додому, — щирим другом будь!

ДІОНІС

"Язик мій клявся", та обрав Есхіла я.

ЕВРІПІД

Що ти зробив, мерзенний чоловіче?

ДІОНІС

Що?

ЕСХІЛа визнав переможцем. Чом не так?

ЕВРІПІД

Вчинив підлоту й сміло в очі дивишся?

ДІОНІС

Де ж тут підлота? Й глядачі так думають.

ЕВРІПІД

То ти мерцем, безсовісний, лишиш мене?

ДІОНІС

Хто знає, чи життя і смерть — не все одно,

А жити — це як пити, вмерти — спать лягти?

ПЛУТОН

1480 Зайдіть в мій дім, Есхіле й Діоніс!

ДІОНІС

А що?

ПЛУТОН

Перед від'їздом почастию вас.

ДІОНІС

Гаразд,

Будь свідком, Зевс! Від цього не відмовлюсь я.

Есхіл і Діоніс заходять до Плутона.

ЕКСОД

ОДА

Перша половина хору

О, щасливий той, у кого

Розум гострий і глибокий, —

Знати це по багатьох!

От, свою довівши мудрість,

знов додому йде поет

На добро співгромадянам,

На добро собі самому.

Блиьким, родичам і друзям, —
1490 Все тому, що мудрий він.

АНТОДА

Друга половина хору
Добре, хто біля Сократа
Не сидить у теревенях,
Не забув мистецтва Муз
І трагедії високу
Розуміє ціль і зміст!
Гайнувати час даремно
В балачках високодумних
Та пустому марнослів'ї —
Божевілля явний знак.
Виходять з дому Плутон, Есхіл і Діоніс.

ПЛУТОН

1500 йди ж із миром, Есхіле, вертайся на світ
І порадами добрими місто своє
Від нещастя урятуй та виховуй людей
Нерозумних, — у нас їх багато ще є.
Клеофонту від мене цей ніж передай,
А лихим митарям і скарбничим міським —
Нікомаху й Мірмеку — мотузку оцю.
Й Археному — цей яд!
Та скажи їм, хай швидше приходять сюди,

До моєї держави, й не баряться там,
1510 А не прийдуть негайно до мене, то я,
Алоллоном клянуся, їм ноги зв'яжу,
Затаврую навік
І усіх з Адімантом, Левколофа сином,
У підземну глибіню запроторю.

ЕСХІЛ

Все зроблю я. Тебе ж я прошу — мій престол
Передати Софоклові, хай стереже
І пильнує його він, аж поки я знов
Повернуся сюди. Я вважаю, що він
Щодо мудрості й розуму — другий поет.
1520 Пам'ятай, щоб лукавий пройдисвіт отой,
Безсоромний брехун і дурний скоморох,
Не посмів би ніколи це місце моє
Самовільно, зухвало посісти.

ПЛУТОН

Запаліть смолоскипів священні вогні —
Відпровадьте поета на простір земний!
Хороводом і співом з мелодій його
Звеличаймо ім'я його славне!

ХОР

Боги підземні, щасливу дорогу даруйте поету,

Він-бо на землю, осяяну сонячним світлом,
виходить!

1530 Місту славетному слави, і щастя, й добра
побажаймо!

Так-бо великих тягот і напастей позбудемось скоро,
Зборів і сутичок збройних.

Нехай Клеофонт і всі інші,

Хто воювати захоче, на батьківських нивах воює!

Хор і актори залишають оркестру.

ПРИМІТКИ

Ця комедія була поставлена Арістофаном під ім'ям Філоніда на Ленеях 405 р. до н. є. і удостоїлась першої нагороди. Друга нагорода дісталася комедіографу Фрініху за п'єсу "Музи", третя — Платону за комедію "Клеофонт". Успіх "Жаб" був настільки великий, що п'єса була незабаром поставлена вдруге, очевидно, на Великих ДІОНІСІях цього ж року. Вона являє собою літературний памфлет у драматургічній формі, в якому Арістофан піддав оцінці творчість Есхіла й Евріпіда і висловився про роль мистецтва в суспільстві. Свою назву комедія дістала за хором жаб, які під час переправи ДІОНІСа в пекло на

човні Харона співають свої пісні з рефреном "брекекекекс, коакс, коакс".

22. Син глеків — гумористично замість син Зевса, Діоніс.

46. Гротескне поєднання жіночого вбрання Діоніса з левиною шкурою — атрибутом Геракла.

67. Евріпід помер у 406 р. до н. є.

76. Софокл помер у 406 р. до н. є.

100-102. Пародійні цитати з Евріпіда.

111. Мова йде про те, що Герекл вирушив у підземне царство" щоб забрати звідти страхітливого пса Кербера.

124. Цикута — отруйна рослина, напій з якої подавали засудженим на смерть. Від неї загинув філософ Сократ у 399 р. до н. є.

140. Міфічний перевізник у царстві мертвих Харон переправляв душі за один обол, який покійникові вкладали за щоку. Називаючи суму в два оболі, Арістофан переносить на підземне царство афінські стосунки, тому що в часи Перікла держава виплачувала бідним афінським громадянам два оболі на відвідування театру.

159. Приказка про осла, що ніс поклажу людей на містерії, але участі у веселошах не брав,

стосувалася людей, які працювали, тоді як інші насолоджувались дозвіллям.

187. Йти до вороння, тобто в їжу воронам — грецький лайливий вислів, що відповідає українському "йти до біса".

191. В скрутні роки Пелопоннеської війни афінський уряд змушений був призвати на військову службу рабів, обіцяючи їм в нагороду волю.

219. Свято глеків — третій день свята Антестеріїв (досл. "свято квітів"), присвячений душам небіжчиків, яких запрошували до столів з глеками, повними їжі.

297. Жрецю бога Діоніса було відведено в театрі почесне місце в першому ряді.

303-304. Гегелох, актор, який виступав у трагедії Евріпіда "Орест", переплутав слова, викликаючи сміх глядачів. Український перекладач намагається передати каламбур, який звідси виник, замінивши в реченні "знов бачу в хвилях після бурі ласку сонця" останні два слова словом "ласиця".

336. Міст — людина, посвячена в містерії.

338. На містеріях — святах хліборобських богів Деметри і Кори традиційною жертвою було порося.

357. Арістофан називає Кратіна, видатного представника давньо-аттичної комедії, "бикоядцем" з уваги на буйну фантазію й силу творчого таланту.

363-364. Під час Пелопоннеської війни афінський уряд встановив для імпортних і експортних товарів мито в розмірі однієї двадцятої їхньої вартості. Якийсь Форікіон, збирач податків і мит, зловживав своїм становищем і сам займався контрабандою, посилаючи товар в Епідавр на Пелопоннесі.

367-368. Прихована полеміка з тими афінськими політичними діячами, які вимагали скорочення державних премій для комедіографів і акторів (з такою пропозицією виступив у кінці V ст. до н. е. Агірій).

378. Богиня-рятівниця — тобто Персефона.

393. "Здобуть вінки звитяги!" ~ Здобути перше місце на конкурсі комедій.

400 і далі. Складовою частиною Елевсінського свята була процесія з Афін в Елевсін, під час якої виконувались уїдливі пісні — насмішки і танці.

475. Тартесьська мурена — риба, яка одержала назву від міста Тартесса в Іспанії, улюблена для афінських ласунів.

477. Тітраські Торгони — Горгони, жахливі чудовиська, названі Арістофаном тітраськими від афінського рибальського передмістя Тітри, яке постачало Афінам рибу.

479. "Призывай богів" — стандартна формула під час узливань на честь богів.

543. Мідетські килими славились узорами і м'якістю.

577-578. Клеона і Гіпербола навіть після їх смерті поет не щадить: називає їх опікунами торговців і шинкарів.

616 і далі. В античні часи раби давали показання на суді під тортурами.

651. У Діомеях, передмісті Афін, відзначалось гучне і веселе свято на честь Геракла. Під час війни проводилось нерегулярно.

659. Вірш цей належить не Гіппонакту, а його сучаснику — поету Ананію.

664-665. Цитата з трагедії Софокла "Лаокоон", яка не дійшла до наших днів.

679. Клеофонт, одному з лідерів радикальної партії, комедіографи закидали іноземне (фракійське) походження, через те в його устах

"ластівка скиглить фракійська варварську пісню свою".

688 і далі. Хор пропонує ухвалити амністію прихильникам стратега Фрініха, який входив до складу олігархічного уряду "чотирьохсот" у 411 р.

694. Платейцям — жителям міста Платеї, вірним союзникам Афін, після зруйнування міста в 428 р. спартанцями було надане право афінського громадянства.

713. Кімолійський вапняк — пемза, вживана як мило, яку добували на о. Кімолі.

737. Афінська народна приказка (досл. "На добрім дереві і повіситись не жаль").

764. Харчування в Пританеї. — Арістофан переносить до підземного царства афінські звичаї: заслужені громадяни обідали за рахунок держави в Пританеї — громадському будинку в центрі міста.

797 і далі. Глузування з раціоналізму, властивого трагедіям Евріпіда.

807. Натяк на непорозуміння з афінянами, внаслідок яких Есхіл виїхав з Афін на Сицилію.

814-829. Порівняльна характеристика двох різних поетичних стилів: "громоносного" Есхіла і "балакливого" Евріпіда.

840. "Богині плід городньої..." — глузування з походження Евріпіда: його матір Кліто комедіографи називали торговкою городиною.

847-848. Підземним богам у жертву приносились тварини чорної масті.

849. Критські співомовки — пісенно-танцювальні пантоміми, до яких Евріпід вдавався у деяких своїх трагедіях, як "Орест", "Фінікіянки" та інші.

850. Кровозмісні шлюби — мотив, який Евріпід поклав в основу деяких трагедій, як "Еол" (кохання між сестрою і братом), "Фед-ра" (любов мачухи до пасинка).

863-864. Згадані тут трагедії Евріпіда "Еол", "Пелей", "Ме-леагр", "Телеф" не збереглися.

883 і далі. Молитви Есхіла і Евріпіда характерні для їх світогляду: Есхіл, який народився в Елевсіні, звертається до хліборобської Деметри, на честь якої відбувалися елевсінські містерії; Евріпід, вихованець софістів, молиться богам — абстрактним поняттям (Ефір).

910. У трагедіях Фрініха, попередника Есхіла, переважала роль хору над дією, виступав тільки один актор.

927 і далі. Евріпід глузує з врочисто-піднесеного стилю творів Есхіла і його схильності до дивовижних метафор, зачерпнутих з міфології і військової справи.

931. Пародія на 375 рядок з трагедії Евріпіда "Іполіт".

938. Арістофан указує на зв'язок Есхіда з мистецтвом Сходу, зокрема Персії.

949-950. Евріпід наводить цілу низку реалістичних побутових персонажів, які замінили високопоставлених героїв Есхіла — царів і вождів.

953. Натяк на непорозуміння між Евріпідом і радикальною партією, внаслідок чого він під кінець життя переселився в Македонію.

966. Евріпід характеризує прихильників творчості Есхіла як людей простакуватих.

992. Цитата з трагедії Есхіла "Мірмідонці", в якій хор звертався цими словами до Ахілла, що мовчки спостерігав втрати грецького війська.

1021-1023. Трагедія Есхіла "Семеро проти Фів" звеличує патріотичний дух оборонців Фів проти сімох пелопоннеських царів.

1027. Змістом трагедії Есхіла "Перси", поставленої в 479 р. до н. е., є прославлення перемоги греків над персами у морській битві при Саламіні.

1046-1048. Комедіографи намагалися пояснити образи "злих жінок" у трагедіях Евріпіда відсутністю злагоди в його власному родинному житті.

1079-1082. Есхіл дає перелік образів і сюжетів творчості Евріпіда.

1094. Керамейські ворота — ворота в кварталі Керамік.

1126-1128. Цитата з "Хоефор", другої частини трилогії Есхіла "Орестея". Слова ці виголосив Орест на могилі свого батька Ага-мемнона.

1182. Початок трагедії Евріпіда "Антигона", яка не збереглася.

1206-1208. Пролог з трагедії Евріпіда "Архелай", в основу якої був покладений міф про дочок Даная, які втекли з Єгипту в Грецію, щоб не вступати в кровозмісний шлюб з двоюрідними братами — синами царя Єгипту.

1211 — 1213. Пролог з трагедії Евріпіда "Гіпсіпіла", яка не збереглася.

1217-1219. Пролог з незбереженої трагедії "Сфенебея".

1225. Пролог з трагедії Евріпіда "Фрікс", яка не збереглася. Кадм із Сідона у Фінікії після даремних пошуків викраденої Зев-сом сестри Європи заснував фортецю Кадмею, довкола якої згодом виникло місто Фіви.

1232. Пролог з трагедії Евріпіда "Іфігенія в Тавриді", яка дійшла до наших днів.

1240. Цитата з трагедії Евріпіда "Мелеагр", яка не збереглася.

1244. Пролог з трагедії Евріпіда "Мудра Меланіппа".

1264-1277. Наведено тут уривки з ліричних частин трагедій ЕСХІЛа, об'єднаних для комічного ефекту приспівом "Ой, втома".

1282. Ном — вид музичного твору.

1285-1287. Пародіювання віршів, висмиканих з різних трагедій з безглуздим приспівом.

1308. На думку Арістофана, знижена за своїм змістом і стилем трагедія Евріпіда не має нічого спільного з високою поезією Алкея і Сапфо, уродженців о. Лесбоса.

1309-1322. Ще одна пародійна добірка справжніх або спотворених віршів Евріпіда, не об'єднаних ні тематично, ні ідейно.

1330. Монодія — сольна пісня. Одноголосі арії запровадив у своїх трагедіях Евріпід. Сенс пародії полягає в контрасті трагедійної патетики (звертання до богів, лиховісний сон) і низького побутового змісту.

1382. Цитата з "Медеї" Евріпіда — твору, який зберігся.

1383. Рядок з трагедії Есхіла "Філоктет", яка не дійшла до нас.

1391. Вірш з трагедії Евріпіда "Антигона", яка не збереглася.

1392. Вірш з трагедії Есхіла "Ніоба", яка не дійшла до наших днів.

1402-1403. Евріпід цитує з трагедії "Мелеагр", а Есхіл — із своєї п'єси "Главк", які не збереглися.

1409. В Евріпіда була велика бібліотека.

1464-1466. Дехто вважає, що Есхіл повторює заповітну директиву Перікла: незважаючи на спустошення Аттики спартанцями, слід продовжувати плундрувати Пелопоннес, тому що

для Спарти основне — земля, а джерелом багатства
Афін є море.

1472. "Язык мій клявся" — вислів з "Медеї"
ЕВРІПІДА.

1478-1479. Пародіювання віршів Евріпіда.